

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

HUSITSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

**Návazné sociální služby pro mladé lidi opouštějící institucionální
výchovnou péči**

**Subsequent Social Services for Young People Leaving Institutional
Educational Care**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí práce:

doc. PhDr. Petr Sak, CSc.

Autor:

Tereza Čadová

Praha 2015

Mé poděkování patří doc. PhDr. Petru Sakovi, CSc. za odborné vedení, trpělivost a ochotu, kterou mi v průběhu zpracování bakalářské práce věnoval, dále také pracovníkům organizace NADĚJE a Domova na půl cesty Maják, kteří mě nechali nahlédnout do jejich práce a ochotně mi poskytovali informace pro tuto moji bakalářskou práci.

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci s názvem Návazné sociální služby pro mladé lidi opouštějící institucionální výchovnou péči napsala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů a moje práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 15. dubna 2015

Tereza Čadová

Anotace

Bakalářská práce pojednává o rizikovém období v životě mladých lidí, kteří prožili část, většinu nebo dokonce celý svůj život v institucionální výchově a musí prostředí ústavu opustit. Nejčastějším důvodem opuštění ústavu je propuštění z důvodu dosažení zletilosti. Mladí lidé jsou nuceni opustit často jediné zázemí, které ve svém životě poznali a vrátit se buď ke svým rodinám, které o ně po dobu jejich pobytu v ústavním zařízení obvykle nejevily zájem nebo se pokusit osamostatnit. Z dětských domovů a výchovných ústavů neodchází vždy vybaveni dostatečnými sociálními schopnostmi a dovednostmi. Tato skutečnost, společně s neinformovaností o možnostech využití návazných sociálních služeb, může vést k jejich vyloučení ze společnosti. V teoretické části vysvětlují systém a historii ústavní výchovy v České republice, popisují problémy, kterými tito mladí lidé trpí, legislativu týkající se této problematiky a další. V praktické části mapují spektrum sociálních služeb, které na území hlavního města Prahy mladí dospělí na odchodu z institucionální výchovy mohou využít.

Klíčová slova

Příprava na vstup do života, příprava na samostatný život, odchod z ústavní výchovy, deprivace, sociální služby, institucionální výchova

Abstract

This bachelor thesis deals with the risky period of time in the life of young people, who have lived a part, most, or even whole their lives in institutional care and they have to leave the environment of the institute. The most common reason for leaving the institute is dismissal upon reaching the age of majority. Young people are forced to leave often the only background they have ever known and either go back to their families, who usually had not expressed interest in them during their stay in the institutional facility, or try to become independent. They do not always leave the children's home and educational institutes equipped by sufficient social skills and abilities. This fact together with lack of information about possibilities of using subsequent social services may lead to their exclusion from society. The theoretical part explains the system and history of institutional education in the Czech Republic, describes problems these young people suffer from, the legislature concerning these issues and other topics. The practical part maps the range of social services that can be used by young adults in the area of the capital city of Prague, when they leave the institutional education.

Key words

Preparation to enter into life, preparation for independent life, leaving institutional care, deprivation, social services, institutional education

Obsah

Seznam zkratk	9
Úvod	10
1. Teoretická část	12
1.1 Systém ústavní a ochranné výchovy v České republice	12
• 1.1.1 Ústavní výchova	12
• 1.1.2 Ochranná výchova	13
• 1.1.3 Náhradní výchovná péče	13
• 1.1.4 Školská výchovná zařízení pro děti a mládež	14
1.2 Historie ústavní a ochranné výchovy v Českých zemích	15
1.3 Důvody skončení institucionální výchovy, delikvence a odchod do následné péče v číslech	17
1.4 Problémy dětí a mladých lidí s nařízenou ústavní a ochrannou výchovou	19
• 1.4.1 Emocionální a sociální deprivace	19
• 1.4.2 Typy deprivované osobnosti dítěte vyrůstajícího v institucionální výchově	21
1.5 Pozdní adolescence a mladá dospělost z hlediska vývojové psychologie	22
• 1.5.1 Vývojové období pozdní adolescence	23
• 1.5.2 Vývojové období mladé dospělosti	24
1.6 Legislativa	25
• 1.6.1 Pomoc mladému člověku při odchodu do samostatného života	25
• 1.6.2 Prodloužení pobytu v zařízení z důvodu soustavné přípravy na výkon povolání	25
• 1.6.3 Příprava na odchod do samostatného života	26
• 1.6.4 Služby sociální prevence	26
• 1.6.5 Telefonická krizová pomoc	26
• 1.6.6 Azylové domy	27
• 1.6.7 Domy na půl cesty	27
• 1.6.8 Kontaktní centra	28
• 1.6.9 Krizová pomoc	28
• 1.6.10 Nízkoprahová denní centra	28

• 1.6.11 Nízkoprahová zařízení pro děti a mládež	29
• 1.6.12 Noclehárny	29
• 1.6.13 Terapeutické komunity	30
• 1.6.14 Terénní programy	30
• 1.6.15 Sociální rehabilitace	30
• 1.6.16 Pomoc v hmotné nouzi	31
1.7 Příprava na odchod ze zařízení institucionální výchovy	32
1.8 Průběh procesu vstupu do života.....	33
1.9 Typy návazných sociálních služeb pro mladé lidi opouštějící institucionální výchovnou péči	35
• 1.9.1 Odborné poradenství	35
• 1.9.2 Trénink dovedností pro život a vzdělávání	36
• 1.9.3 Doprovázení	37
• 1.9.4 Ubytování	38
• 1.9.5 Přímé zaopatření	38
• 1.9.6 Finanční a hmotná pomoc	38
• 1.9.7 Pomoc v životní orientaci, podpora při hledání hodnotového systému	38
2. Praktická část.....	40
2.1 Informační služby.....	40
• 2.1.1 Pražská linka důvěry	40
2.2 Služby pro děti a dospělé do 26 let.....	41
• 2.2.1 Letní Dům, z. ú.	41
• 2.2.2 Domov na půl cesty Maják	44
• 2.2.3 Lata o. s.	45
• 2.2.4 Nízkoprahové zařízení pro děti a mládež Džagoda, JAHODA, o.p.s.	46
2.3 Služby pro dospělé osoby ohrožené sociálním vyloučením a bezdomovce.....	47
• 2.3.1 Sociální kurátor	47
• 2.3.2 Azylový dům Sv. Terezie	49
• 2.3.3 Noclehárna azylového domu Sv. Terezie	50
• 2.3.4 Středisko Naděje Praha Bolzanova	51
• 2.3.5 Projekt ŠANCE, o. s.	52

2.4 Služby pro uživatele návykových látek	54
• 2.4.1 Progressive, o. p. s.	54
2.5 Kazuistiky	56
• 2.5.1 Nikola, 20 let	56
• 2.5.2 Dalibor, 19 let	57
• 2.5.3 Patricie, 19 let	59
• 2.5.4 Shrnutí kazuistik	60
Závěr.....	62
Seznam použité literatury a internetové zdroje	64

Seznam zkratk

OSPOD - orgán sociálně právní ochrany dětí

ú.v.- Ústavní výchova

o.v.- Ochranná výchova

n.v.p.- Náhradní výchovná péče

ONV- Obvodní národní výbor

z. ú. - Zapsaný ústav

o. s. - Občanské sdružení

LATA- Laskavá alternativa trestu pro adolescenty

o.p.s. - Obecně prospěšná společnost

OSN- Organizace spojených národů

Úvod

Motto :„Oženit se, založit rodinu, přijmout všechny děti, jež přijdou, zachovat je na tomto nejistém světě a dokonce, bude-li to možné, je trochu vést, to je podle mého přesvědčení nejzazší meta, jíž může člověk dosáhnout.“

Franz Kafka

Rodina je v životě každého člověka záchytným bodem, poskytuje mu zázemí, domov, bezpečí, lásku, podporu, vzor životních rolí a mnoho dalšího. Bohužel ne všechny rodiny plní svou funkci dostatečně a mnoho dětí se ocitá v prostředí kolektivní ústavní výchovy. Většina dětí, které se do ústavní výchovy dostávají, jsou tzv. sociální sirotci, tedy děti, jejichž rodiče svou roli nezvládali, své potomky zanedbávali, byli závislí nebo děti dokonce týrali či zneužívali a v nejlepším zájmu dětí bylo je z jejich rodin odebrat a umístit je v některém ze zařízení pro výkon institucionální výchovy. Další skupinu tvoří děti, kterých se rodiče dobrovolně vzdali. Pobyť v ústavním zařízení není jedinou možností, kam je možné dítě, které již nemůže žít ve své rodině umístit. Alternativou je náhradní rodinná péče, která je v zahraničí i u nás trendem, kterým se má v budoucnosti náhradní výchovná péče ubírat. Přesto každý rok opustí zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy z důvodu dovršení zletilosti tisíce mladých lidí, kteří často nemají rodinu, ke které by se mohli vrátit, nebo jejich rodina stále neplní svoji funkci a pouze se vrací do nevyhovujícího prostředí, z kterého byli odebráni. Doba, jakou v ústavech tyto mladí lidé prožili, je různá a důvody proč museli svou rodinu opustit také. Tzn., že míra, jakou jsou zasaženi emoční a sociální deprivací je rovněž různá. V prostředí ústavu jsou děti dobře, někdy až příliš dobře materiálně zabezpečeny a s orientací v životě jim pomáhají jasná vnitřní pravidla a řád zařízení. V zařízeních ústavní výchovy je kladen důraz na profesní přípravu, ovšem ne všem dětem je umožněno vybrat si studijní obor a jen malá část z nich dosáhne na vyšší než učňovské vzdělání. Další faktorem je nesystematická příprava na vstup do života v jednotlivých zařízeních a malá nebo formální informovanost o návazných sociálních službách a jejich struktuře, strategiích řešení problémů běžného života, či získávání informací a jednání s institucemi. Tyto a další vlivy vedou k sociální nepřipravenosti mladých dospělých při jejich vstupu do samostatného života, která je pramenem jejich sociálního selhání jako je kriminální činnost, závislost na návykových

látkách, bezdomovectví, neschopnost udržení trvalých vztahů a vazeb, či neschopnost vychovávat své vlastní potomky.

Bakalářská práce je rozdělena do dvou částí, teoretické a praktické. Teoretická část se dělí na deset kapitol a pojednává o systému ústavní a ochranné výchovy v ČR a její historii, množství mladých dospělých, kteří opouštějí zařízení institucionální výchovy, jejich delikventním chování a využití návazných sociálních služeb, dále o vývojových obdobích, kterými tito lidé procházejí, legislativě, přípravě a procesu vstupu do života a konečně typům sociálních služeb, které mohou po opuštění zařízení pro výkon ústavní či ochranné výchovy využívat.

Praktická část mapuje konkrétní organizace na území hlavního města Prahy, které zastupují jednotlivé typy sociálních služeb zmíněné v teoretické části, a obsahuje popis jejich práce. Pro bližší pohled do životů klientů těchto organizací, následují tři kazuistiky.

1. TEORETICKÁ ČÁST

1.1 Systém ústavní a ochranné výchovy v České republice

Děti ocitající se v ústavní péči lze rozdělit do čtyř skupin. Jsou to děti *oboustranně osamělé* tzv. oboustranní sirotci, jejichž počet je zanedbatelný. V další skupině jsou děti *ohrožené*, pocházející z neuspořádaného a sociálně slabého prostředí, jejichž výchova je ohrožena sociálně patologickými jevy. Třetí skupinou jsou děti tzv. *rizikové*. Jedná se o děti, které mají výchovné problémy, špatnou školní docházku, experimentují s drogami apod. Čtvrtou skupinu tvoří děti, které mají již zkušenost s *kriminalitou*, a hrozí riziko, že by v ní mohly pokračovat.

První instituce, do které se dítě (za asistence OSPOD) v praxi dostává, je diagnostický ústav. Délku pobytu stanoví zákon č. 109/2002 Sb. v § 5 odst. 6 na „*zpravidla 8 týdnů*“¹, v praxi ovšem tato doba bývá delší (Hodnocení systému péče o ohrožené děti vypracované pro odbor prevence kriminality ministerstva vnitra ČR uvádí, že ve sledovaném období 1995-2004 činila průměrná délka pobytu dítěte v diagnostických ústavech 5,5 měsíců)². Dále podle rodinné anamnézy, diagnostiky dítěte a očekávané prognózy dalšího vývoje dítěte provádí diagnostický ústav dislokaci dětí do jednotlivých konkrétních školských výchovných zařízení pro děti a mládež.

1.1.1 Ústavní výchova

„Institut platného práva ČR (z.94/1963, z. 359/1999). Je to opatření navržené orgánem sociálně -právní ochrany dětí a schválené soudem. Uplatňuje se v případech, kdy rodina o dítě není schopna nebo ochotna náležitě pečovat a výchovu dítěte nelze zajistit jiným přiměřeným způsobem. Před nařízením ústavní výchovy je soud povinen zkoumat, zda výchovu dítěte nelze zajistit náhradní výchovnou péčí nebo péčí v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc. Uložení ú. v. může ale, nemusí předcházet uložení výchovných opatření. V akutních případech se tzv. *předběžné opatření*, o němž musí soud rozhodnout do 24 hodin. Toto opatření může trvat nejdéle 3 měsíce. Pokud bylo v souvislosti s výchovou nezletilého

¹ Zákon č. 109/2002 o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, Sbírka zákonů České republiky

² Hodnocení systému péče o ohrožené děti, [online, cit. 25. 1. 2015]

zahájeno jakékoli řízení, trvá předběžné opatření po dobu, dokud nevstoupí v platnost nové rozhodnutí. Ukončení ú. v. navrhuje soud také příslušný orgán sociálně-právní ochrany dětí. Ú. v. lze uložit jen nezletilé osobě a lze ji prodloužit maximálně o doby, než tato osoba dovrší 19 let. Podle zákona má soud ú. v. zrušit, pokud pominou důvody, které vedly k jejímu nařízení, nebo pokud lze dítěti zajistit náhradní rodinou péčí. Vzhledem k malému stupni rozvinutí neústavních forem péče o tyto děti a k procedurálním bariérám je ú. v. jako typ náhradní rodinné péče v ČR ve srovnání s vyspělými zeměmi nadužívána. Ú. v. je v ČR v některých případech vykonávána ve stejných zařízeních jako ochranná výchova, což je právem kritizováno. Problém představuje také přechod mladistvých z ústavní výchovy do neústavního prostředí; státní orgány jim mají poskytnout podporu, ale možnosti této podpory jsou velmi limitované.“³

1.1.2 Ochranná výchova

„Institut českého práva uplatňovaný v rámci trestněprávního soudního řízení (z. 140/1961) jako tzv. ochranné opatření. Ukládá se v případech, kdy dítě starší než 12 let a mladší než 15 let spáchá čin, který je u dospělých postihován formou výjimečných trestů, dále v případech, kdy se dítě mladší než 15 let provinilo proti zákonu a není náležitě postaráno o jeho výchovu. K o.v. lze kromě toho odsoudit i mladistvé. Tj. osoby ve věku mezi 15 a 18 roky, které žijí v nevhodném prostředí. o.v., stejně jako ústavní výchova, se u nás vykonává ve výchovných ústavech pro děti a mládež.“⁴

1.1.3 Náhradní výchovná péče

„V ČR se tímto termínem rozumí všechny formy náhrady rodiny u dětí bez vlastního funkčního rodinného zázemí, tj. kojenecké ústavy, dětské domovy, diagnostické ústavy, výchovné ústavy, ústavy sociální péče, pečovatelské rodiny (jimiž jsou i „rodiny“ pečovatelek v SOS dětských vesničkách), osvojitelské rodiny, svěření dítěte do péče jiný fyzické osoby než rodičů (obvykle prarodičů či jiných příbuzných) a poručenství. N.v.p. má tedy zásadně dvě formy - ústavní a rodinnou. Obecně se uznává, že n.v.p. je pro dítě tím lepší, čím více se

³ Matoušek, O.; Slovník sociální práce, 2003, s. 253-254

⁴ Matoušek, O.; Slovník sociální práce, 2003, s. 134-135

podobá rodině. Proto se i v ústavních zařízeních prosazuje tzv. rodinný model péče (zmenšují se skupiny vychovávaných dětí, případně se skupina sestavuje z dětí nestejného věku).“⁵

1.1.4 Školská výchovná zařízení pro děti a mládež

„Soustava institucí zajišťující v ČR výchovu ohrožených dětí a rizikové mládeže od 3 do 18, případně do 19 let. Ústřední postavení v soustavě mají podle současné legislativy (z.109/2002) diagnostické ústavy, do nichž přicházejí děti s nařízenou ústavní nebo ochrannou výchovou. Do diagnostického ústavu může být dítě umístěno i na žádost rodičů nebo jiných osob odpovědných za jeho výchovu. Tyto děti mají být během dvou měsíců komplexně vyšetřeny a má být navržena další vhodná péče, což je nejčastěji dětský domov nebo výchovný ústav. Jak diagnostické, tak výchovné ústavy jsou děleny podle věku svěřenců.

U dětí do 15 let jde o zařízení, jež se dnes nazývají dětské domovy se základní školou a dříve byla nazývána výchovné ústavy pro děti. Těch jsou nyní dvě desítky. Do nich přicházejí děti, které nemohou být v dětských domovech kvůli problémům s chováním. Výchovný ústav pro děti a mládež je spojením dětského domova se základní školou a výchovným ústavem pro mládež. Těchto ústavů existuje jen několik. Výchovný ústav pro mládež (zařízení tohoto typu jsou v ČR nyní také dvě desítky) má v péči mladé lidi od 15 do 18, výjimečně do 19 let. V tomto typu ústavu může být zvláštní oddělení pro nezletilé matky s dětmi a léčebné oddělení.

Těžištěm dlouhodobé péče je příprava na povolání, která může mít formu kurzů, odborného učiliště nebo středního odborného učiliště. Hlavními dvěma skupinami pracovníků jsou ve všech typech ústavů vychovatelé a učitelé. V roce 2000 měla všechna tato zařízení zhruba 8000 lůžek a 3000 zaměstnanců. Zařízení navazující na diagnostický ústav, případně na ústav pro děti, nemusí být na území stejného kraje. Dítě se tak vedle všech známých nevýhod ústavní péče dostává do nevýhod velké vzdálenosti od rodičů. Celá soustava je dědictvím z doby před rokem 1989 a naléhavě vyžaduje reformu, jež radikálně snížila počty dětí v ústavní péči, otevřela možnosti péče o děti v různých typech náhradních rodin

⁵ Matoušek, O.; Slovník sociální práce, 2003, s. 115-116

a vybudovala kvalitní interdisciplinární systém posuzování potřeb dítěte i systém monitorování péče.“⁶

1.2 Historie ústavní a ochranné výchovy v Českých zemích

V českých zemích se nařizovala ústavní výchova podle rakouského občanského zákona z roku 1877 a 1885. Podle tohoto zákona mohl soud pouze doporučit umístění dítěte do donucovací pracovny nebo polepšovny. O přijetí rozhodovalo ředitelství spolku, který měl ústav ve správě nebo příslušná komise zemského úřadu. Vláda ČSR vydala usnesení č. 609/1919 v němž stanovila podmínky pro příjem chovanců a upravila organizaci jediného Státního výchovného ústavu J. A. Komenského v Košicích. V něm byla dvě oddělení. Oddělení sociální péče (určené pro v dnešní terminologii ústavní výchovu) a oddělení justiční (ochranná výchova). Chovanci byli pouze chlapci, kteří se během svého pobytu mohli vyučit jednomu z 21 řemesel a v polepšovacích ústavech pobývali tak dlouho, dokud to vyžadoval účel, nejdéle však do dvacátého roku věku v případě nutnosti až do jedenadvaceti let. Po završení této věkové hranice nesměl být nikdo proti své vůli v ústavu nadále držen. Mladiství mohli být umístěni i v soukromých ústavech a to se souhlasem státní správy. Do dětských domovů neboli asylů se dostávaly děti, které byly v domácím prostředí vystaveny mravní zkáze nebo zpusnutí. Školní úřad zařizoval umístění dítěte do nejbližšího státního dětského domova a oznamoval je příslušnému poručenskému úřadu. Plně trestně zodpovědný byl člověk ve 14 letech a věk do 20 let byl posuzován jako polehčující okolnost a vylučoval některé tresty. Zákonná úprava č. 48/1931 Sb. a vládní nařízení č.195/1931 Sb. mění terminologii. Polepšovny se nadále nazývaly výchovny a věk mladistvý byl stanoven na 14 až 18 let. Další úpravu terminologie přineslo Ministerstvo školství ČSSR vyhláškou č. 64/1981 Sb., kterou se mění pojmenování chovanec na svěřence.

Zajímavý je jistě popis propouštění z ústavní výchovy v 80.tých letech 20. století v tehdejší ČSSR. Po dosažení věku 18 let byl svěřenec z ústavu propuštěn, mohl však v ústavu zůstat i po dosažení zletilosti, resp. dosažení 19 let, kdy setrval v ústavu dobrovolně, než dokončí přípravu na povolání. Dosažení zletilosti bylo nejčastějším důvodem pro ukončení ústavní nebo ochranné výchovy. Pokud nebyl v době dosažení

⁶ Matoušek, O.; Slovník sociální práce, 2003, s. 237-238

zletilosti svěřence splněn účel ústavní nebo ochranné výchovy, nebo to vyžadoval zájem svěřence či pro jiné vážné důvody, mohl ředitel zařízení podat k příslušnému soudu podnět k prodloužení opatření do 19 let věku svěřence. Ředitel mohl svěřence propustit před dosažením zletilosti jen na základě rozhodnutí soudu o zrušení ústavní nebo ochranné výchovy.

Po propuštění byl svěřenec dále sledován výchovným ústavem, který spolupracoval s orgánem péče o rodinu a děti a s příslušným národním výborem. Sledován byl jeho další vývoj po dobu nejméně dvou let a ústav společně s úřady mu pomáhali při řešení obtíží vzniklých přechodem do běžného života. Pracovníci pokračovali se v reedukaci bývalého svěřence, ale nově se zaměřovali na jiné problémy. Důležité bylo ubytování (ve vhodném rodinném prostředí, v ubytovnách ONV, podnikové ubytovny), umístění na pracovišti, některým jedincům poskytnutí materiální pomoci. Pokud byl svěřenec umístěn v zařízení na základě dohody rodičů, resp. zákonných zástupců, s národním výborem, byli zákonní zástupci povinni oznámit svůj úmysl převzít dítě do péče nejméně měsíc předem. Výchovná zařízení poskytovalo až 5000 Kčs jako podporu do začátku. Nejdůležitější částí pomoci byl styk bývalého svěřence s vychovatelem a sociálním pracovníkem. Patřila sem úprava rodinných poměrů (již v době před opuštěním ústavu), při neurovnaných rodinných poměrech intervenoval sociální pracovník, speciální pedagog nebo psycholog. Zajišťovat postpenitenciární péči (kam patřila i péče o mladé lidi opouštějící ústavní nebo ochrannou výchovu) příslušelo národním výborům v rámci péče o občany. Cílem bylo vytvářet aktivní vztah mladých lidí opouštějících ústavní zařízení k práci a společnosti. Společensky nepřizpůsobeným lidem byla poskytována pomoc při pracovním umístění, pomoc při ubytování, výchovná a poradenská péče, věcná a finanční pomoc a jiné služby.

Pokud národní výbor doporučil společensky nepřizpůsobeného jedince na pro něj vhodné místo, organizace nesměla odmítnout sjednání pracovního poměru a navíc měla povinnost věnovat mu zvýšenou pozornost a pomáhat mu v jeho zařazení do pracovního procesu. Okresní národní výbor pečoval o to, aby děti a mladiství propuštění z ústavní a ochranné výchovy byli přijati do škol nebo do vhodného učebního oboru či pracovního poměru. Zařizoval případně i vhodné ubytování. Okresní národní výbory zjišťovali také rodinné podmínky bývalých svěřenců ústavů po jejich případném návratu do původní rodiny. Místní národní výbory spolupracovali s okresními národními výbory při výkonu této činnosti. Sledovaly se změny pracovního umístění mladých lidí po ukončení jejich institucionální výchovy, hodnotily se důvody těchto změn a činila se opatření k zamezení jejich nežádoucích

fluktuace. Ubytovny ONV byly určeny pouze pro krátkodobý, nejvýše desetidenní pobyt společensky nepřizpůsobivých občanů bez přístřeší, ve výjimečných případech mohl být pobyt delší.⁷

1.3 Důvody skončení institucionální výchovy, delikvence a odchod do následné péče v číslech

Rámeček č. 1⁸

DŮVOD SKONČENÍ INSTITUCIONÁLNÍ PÉČE (údaje se mohou překrývat!).
10 706 dětí po dosažení zletilosti,
7 626 skončení opatření, z toho 4 559 skončení opatření nezletilých,
1 085 odešlo do náhradní péče mimo ústav (adopce, pěstounská péče, dětské vesničky, opatrovníci...),
z těchto dětí se trestné činnosti dopustilo 184,
225 odešlo do jiného zařízení (ústavy sociální péče, psychiatrické léčebny),
485 útěk ze zařízení bez návratu, zbytek další důvody.
Průměrná délka pobytu dětí: v dětských domovech je 14, 5 roku, v dětských domovech se školou (bývalé výchovné ústavy pro děti) je 2,4 roku (některé děti jsou v zařízení až 17, 4 let), ve výchovných ústavech (pro mládež ve věku 15–18 let) je 1,3 roku, rozpětí od 1 měsíce až po 13 let.

Z rámečku č. 1 je možné vyčíst, že umístění dítěte v ústavní péči bylo dlouhé, a že v 61 % trvalo až do zletilosti.

⁷ Švancar, Z., Buriánová, J.; Speciálně pedagogické problémy ústavní a ochranné výchovy, 1988

⁸ Hodnocení systému péče o ohrožené děti, 2007, s. 9

Rámeček č. 2⁹

TRESTNÁ ČINNOST
Během let 1995–2004 opustilo institucionální péči celkem 17 454 dětí.
Celkově se trestné činnosti dopustilo 9 751 dětí (tj. 56 %).
Z celkového počtu dětí se před a během pobytu v institucionální péči dopustilo trestné činnosti pouze 3 209 dětí, tj. 18 %, to znamená, že (žádné) trestné činnosti se před a během pobytu nedopustilo 14 245 dětí, tj. 82 %.
TRESTNÉ ČINNOSTI AŽ PO ODCHODU Z INSTITUCIONÁLNÍ PÉČE SE DOPUSTILO 6 542 DĚTÍ, TJ. 38 % Z CELKOVÉHO POČTU DĚTÍ (17 454), Z NICH DO ROKA PO ODCHODU SPÁCHALO TRESTNÝ ČIN 1 681 DĚTÍ, TJ. ASI 10 % Z CELKOVÉHO POČTU A TY DALŠÍ AŽ PO ROCE.

Rámeček č. 3¹⁰

ODCHOD DO NÁSLEDNÉ PÉČE
Z celkového počtu 17 454 dětí po skončení institucionální péče: 202 dětí odešlo do azylových zařízení a z nich se trestné činnosti dopustilo 24 dětí, 352 dětí bylo vzato do vazby nebo nastoupilo výkon trestu odnětí svobody, 28 dětí odešlo do psychiatrické léčebny, 12 308 dětí odešlo do původní rodiny, * z těchto dětí spáchalo trestný čin 7 574,
* 5 036 dětí se dopustilo trestné činnosti až po opuštění institucionální péče,
* a z nich 4 755 až po roce a později. 1 268 dětí odešlo do Domu na půl cesty,
* z těchto dětí se 492 dopustilo trestné činnosti,
* z toho 373 dětí začalo páchat trestnou činnost až po skončení ústavní péče,
* z toho počtu 18 dětí spáchalo trestný čin do roka po skončení ústavní péče a 474 až po roce.
Z dětí, které odešly do Domů na půl cesty, nebo do azylových zařízení (1268 + 202= 1470) se dopustilo trestné činnosti do jednoho roku 32 dětí, tj. 4 %. Po jednom roce po opuštění institucionální péče 322 dětí, tj. 40 %. Z dětí odešlých do původní rodiny (12 308) se dopustilo trestné činnosti do jednoho roku 1 328 dětí, tj. 11 %, a po roce 6900, tj. 56 %.

⁹ Hodnocení systému péče o ohrožené děti, 2007, s. 5

¹⁰ Hodnocení systému péče o ohrožené děti, 2007, s. 7

U mnoha dětí se podaří jejich sociálně patologický vývoj zbrzdit, nebo dokonce zcela zastavit díky umístění v ústavní výchově a dítě svůj pobyt v ní prožije bezkonfliktně. Po opuštění institucionální péče přichází do nepřipraveného prostředí, které s ním nepočítá, s nímž samo neumí dobře zacházet a v kterém nedošlo za jeho pobytu v ústavu k žádným podstatným změnám k lepšímu, navíc samo nedostatečně připraveno. To je možné doložit údajem o 51% dětí/mladých lidí, kteří se poprvé dopustili trestného činu až po opuštění ústavní výchovné péče. Z výsledků analýzy jasně vyplývá, že umístění dítěte do ústavní výchovné péče v mnoha případech znamená pouze jeho zadržení a pouhé přerušení jeho sociálně patologického vývoje. Tento nežádoucí vývoj po opuštění ústavu buď stále pokračuje, nebo se díky nevhodným podmínkám, do kterých se dítě či mladý dospělý navrácí, teprve odstartuje. Selhání těch mladých lidí, kteří odešli do Domů na půl cesty, je možné přičíst malé podpoře ze strany státu a nekoncepčnímu rozvoji těchto zařízení. Dobrovolnost této sociální služby a neochota uživatelů akceptovat pravidla provozu a poskytování této služby (které jsou pro mnoho mladých lidí nepřekonatelnou překážkou) a jejich sociální nepřipravenost vedou k častému ukončování jejich pobytu a odchodu na ulici.

1.4 Problémy dětí a mladých lidí s nařízenou ústavní a ochrannou výchovou

Mezi příčiny selhání mladých lidí opouštějící institucionální výchovnou péči bezesporu patří i prostředí ústavů a jejich režim, ve kterém mnozí z nich prožijí řadu let. Vysoký počet dětí v některých zařízeních neumožňuje individuální práci s nimi a ani nevytváří podmínky pro individuální rozvoj osobnosti. Děti jsou nuceny dodržovat režim, který podporuje jejich pasivitu, manipuluje s nimi a nebere ohled na jejich potřeby a možnosti.

1.4.1 Emocionální a sociální deprivace

Podle Matouškova Slovníku sociální práce je deprivace „stav nedostatečného uspokojování potřeb, a to v podobě absolutní deprivace, kdy nejsou uspokojovány základní existenční potřeby pro přežití, nebo v podobě relativní deprivace, kdy člověk hodnotí svojí životní situaci ve srovnání s jinými lidmi nebo skupinami jako nepříznivou. Psychická deprivace je chybění možnosti navazovat vztahy a věnovat se smysluplné činnosti. Psychickou deprivací u dětí se míní chybění příležitosti k budování pevné vazby s pečujícím dospělým a blokování

příležitosti k rozvoji duševních schopností vede k opožděnému vývoji řeči, k retardaci intelektového, emocionálního i morálního vývoje. Typickým následkem je také náhradní uspokojování nenasycených základních potřeb např. přejídání, automatickými pohyby, masturbací. Psychická deprivace dětí je částečná v ústavech a nefunkčních rodinách. Dlouhodobé následky psychické deprivace jsou: oslabení vazby na lidi, navazování mnoha povrchních vztahů, provokování zájmu „zlobením“ nebo příklon k trvalému náhradnímu uspokojování. Děti, které mohou v deprivujícím prostředí působit jako relativně vyrovnané, mají tendenci později selhávat v jiném prostředí, protože nemají schopnost adaptace na jiné druhy situací. Psychická deprivace disponuje k horšímu sociálnímu fungování (osamělost, nestabilní vztahy, nízká úroveň vzdělání, málo prestižní pracovní uplatnění), případně k sociálnímu selhání. Následky deprivace se podle zjištění Pražské školy psychické deprivace (J. Langmeier, Z. Matějček, J. Kovařík a další) projevují nejen v generaci dětí postižených deprivací, ale i v generaci po ní následující, tj. u dětí těchto dětí. Pojmem subdeprivace se označuje deprivace menší intenzity. Psychická deprivace je typická pro děti vyrůstající v ústavu, kdežto subdeprivaci lze nalézt u dětí vyrůstajících v rodinách, kde má jeden z rodičů vážnou poruchu duševního zdraví, případně trpí závislostí, v některých rodinách po rozvodu, u dětí svobodných matek.¹¹ Z výzkumů Langmeiera a Matějčka¹² vyplývá, že vývoj ústavních dětí je horší po intelektuální, emoční a charakterové stránce, obzvláště se to týká dětí, které žily v ústavu od nejtělejšího věku do tří až pěti let, tudíž děti vychovávané od narození v institucionální výchově jsou postiženy výrazně vážněji než děti, které se v zařízení ocitnou až ve školním věku. Jisté procento dětí (14-30%) se dovede ústavnímu prostředí dobře přizpůsobit. Formy deprivacních následků jsou různé u dětí vyrůstajících ve stejných deprivacních podmínkách tzn., že je nutno brát v úvahu individuální činitele, kterými dítě do deprivacního prostředí přichází vybaveno jako je pohlaví, věk, konstituční vlastnosti, patologické projevy apod. „ Za běžných ústavních podmínek bývá nejvíce postižen vývoj řeči (zvláště v expresivní složce) a v sociálním chování, ale ani to neplatí absolutně a kolísá jak s věkem, tak s možností učení. Rovněž byla v posledních letech opakovaně prokázána možnost dalekosáhlé úpravy poruch a vývojových zpoždění v lepších podmínkách, buď spontánně, nebo záměrným zásahem.“¹³ Přesto nebo právě proto, autoři ústavní výchovu nezavrhují zcela a navrhují vhodná opatření k zabránění vzniku deprivacních příznaků: upravení ústavní výchovy, aby byla bližší výchově rodinné, psychologická péče, dobré

¹¹ Matoušek, O.; Slovník sociální práce, 2003, s. 48-49

¹² Langmeier, J.; Matějček, Z.: Psychická deprivace v dětství, 2011

¹³ Langmeier, J.; Matějček, Z.: Psychická deprivace v dětství, 2011, s. 119-120

vybavení personální i materiální, malé výchovné skupiny, kontinuální výchova apod. Tyto podmínky v současnosti většina dětských domovů v ČR naplňuje.

1.4.2 Typy deprivované osobnosti dítěte vyrůstajícího v institucionální výchově

Langmeier a Matějček popisují pět typů deprivované osobnosti dětí vyrůstajících v ústavní a ochranné výchově.¹⁴

Sociální hyperaktivita je charakteristická u dětí, které se do ústavu dostaly ve velmi raném věku. Tyto děti se výrazně předvádějí, rády navazují spontánně kontakt, ale ve vztazích jsou povrchní a nestálé. Zajímají se o vše, co se děje v jejich okolí, jejich zapojení je opět povrchní. Psychologické vyšetření, nebo i školní vyučování nepovažují za pracovní záležitost, ale za společenskou událost. Nejsou agresivní ani sociálně provokativní. Výrazně preferují své zájmy sociální, nevěnují se úkolům, neprojevují zájem o věci ani hru. Preferují hru sociální před konstruktivní. Každého dospělého se chytají a mazlí se s ním, jsou ke všem „mile povrchní“. Je pro ně problematické osvojování nových úkolů a vědomostí, „špatně se učí“.

„**Sociální provokace**“ je další typ reakce na dlouhodobý pobyt v ústavu. Tyto děti se snaží získat pozornost vychovatele, již ve velmi raném věku (již kolem 1 roku), provokováním, zlostnými výbuchy, vymáháním hraček a předností, agresivitou a žárlivostí vůči ostatním dětem. Pokud mají vychovatele samy pro sebe, jsou jako „vyměňené“, velmi milé. Svými provokacemi, schválnostmi, zlomyslnostmi a žalováním rozrušují kolektiv. Často se tyto děti dostávají později do výchovných ústavů. Takové děti trpívají rovněž úzkostmi a je u nich obtížné navodit konstruktivní i sociální hru.

Útlumový typ dětí bývá nápadně pasívní až apatický, někdy se projeví regresivní tendence a snížená inteligence. Nejhorší prohloubení vývojového opožďení autoři zaznamenali u dětí starých 1,5 roku až 2 roky. Zaostává vývoj řeči a možnost slovní komunikace se společenským prostředím je velmi silně omezena. Útlumový typ deprivativního chování se naštěstí v ústavním prostředí téměř nevyskytuje, díky zlepšující se péči. Bývá přítomno spíše v případech patologického rodinného prostředí, kterému dítě bylo vystaveno (duševní onemocnění, porucha osobnosti, nízký intelekt rodičů apod.).

¹⁴ Langmeier, J.; Matějček, Z.: Psychická deprivace v dětství, 2011

„Dobře přizpůsobené“ jsou děti, které jsou konstitučně „odolnější“ proti nepříznivým životním podmínkám, nebo jsou ve svém chování milé, přizpůsobivé, příjemné, či obojí. Tyto děti si umí i v prostředí chudém na podněty, získat dost podnětů nutných pro zdárný vývoj a najdou si mezi pracovníky, někoho ke komu citově přilnou. K cizím lidem se nechovají provokativně ani se nepředvádí a nekoketují. Chovají se klidně a zdrženlivě. Riziková pro ně může být změna ústavního prostředí a zpřetrhání citových vazeb. Dobře přizpůsobené děti si umějí pěkně hrát i se učit a životem v ústavu procházejí celkem hladce. To však neznamená, že život mimo ústav v jeho sociální a podnětové složitosti budou zvládat stejně snadno.

Typ charakterizovaný náhradním uspokojením afektivních a sociálních potřeb je typ deprivativního chování, který je popisován řadou značně různorodých společných znaků. Znaky se nevyskytují společně v jednom vývojovém období, ale následují jeden po druhém po vývojových etapách. Za všemi znaky však stojí jako společný jmenovatel potřeba dětí kompenzovat svoje neuspokojené afektivně sociální potřeby. Ústavní děti mají např. od kojeneckého věku vyšší hmotnost, protože mají větší chuť k jídlu, než děti vyrůstající v rodině, více masturbují, mají větší zájem o sexuální aktivity, dávají přednost manipulaci s předměty před lidským kontaktem, více žalují (místo snahy o proniknutí do skupiny, se uchylují k náhradnímu uspokojení) a některé děti se projevují sadisticky. Tyto děti bývají často posílány do psychiatrických léčeben na diagnostický pobyt.

1.5 Pozdní adolescence a mladá dospělost z hlediska vývojové psychologie

Starší literatura dělí tuto etapu vývoje člověka na postpubescenci a mečítma. Postpubescence se nazývá podle Příhody¹⁵ období od 15 do 19 let a mečítma období od 20 do 30 let věku mladého člověka. Příhoda postpubescenci charakterizuje jako období přechodu ze základní školy do zaměstnání či školy vyššího stupně, uvolnění rodinného svazku (spojené s nástupem na pracoviště mimo bydliště, internát), navazování nových a společenských vztahů, rozvoje intelektuálních schopností („postpubescent dovede řešit tytéž rozumové problémy jako čtyřicátník“)¹⁶, rozvoj řeči (žargonu), větší schopnost abstraktního a realističtějšího myšlení než v pubescenci, fantazie se odlučuje od činu, ale příznačné je denní snění. Také v tomto období mladý člověk prožívá první vztahy s partnery a první

¹⁵ Příhoda, V.: Ontogeneze lidské psychiky II., 1983

¹⁶ Příhoda, V.: Ontogeneze lidské psychiky II., 1983, s. 77

pohlavní styk. Ve dvaceti letech se fyzický vývoj se ukončuje. V období necítma dále zrají psychické funkce, ale inteligence neroste. Ve třetím desetiletí již člověk nepodléhá tolik vlivu autorit a osamostatňuje se. V metafyzických úvahách již mladí dospělí nejsou tak radikální jako postpubecenti a jejich myšlení je více empiricky podloženo. Dále je toto desetiletí obdobím profesionalizace, důležitý je rozvoj kvality citů a partnerství, často je obdobím sňatků a zplazení potomků.

1.5.1 Vývojové období pozdní adolescence

Pozdní adolescence zahrnuje podle Vágnerové¹⁷ pět let života mezi 15 a 20 lety (toto období může trvat individuálně dlouho, zejména v oblasti psychické a sociální). Životní fáze pozdní adolescence je biologicky podmíněna pohlavním dozráváním a v tomto období obvykle dochází k prvnímu pohlavnímu styku. V době pozdní adolescence prochází osobnost komplexní psychosociální proměnou. Ukončení profesní přípravy a následné nastoupení do zaměstnání (případně výběr dalšího studia) jsou důležité sociální mezníky. Ekonomická nezávislost je v České republice považována za jeden z projevů dospělosti a předpokladem přiznání větších práv. Na počátku tohoto období vrcholí přijetí specifické adolescentní kultury a stylu života. Společné sdílení zážitků a slouží k potvrzení sociální identity. Dospívající získávají nové role spojené s vyšší prestiží, než role, které plnili v dětství. Rozvíjí se vrstevnické vztahy, především partnerské. V 18 letech získává mladý člověk plnou svobodu pro své rozhodování (může např. uzavřít sňatek), kterou ovšem provází plná zodpovědnost za své jednání. Vágnerová chápe jako smysl pozdní adolescence poskytnout jedinci čas a možnost porozumět sám sobě, zvolit si čeho chce v budoucnu dosáhnout a postupně se osamostatnit ve všech oblastech požadovaných naší společností. Právě v tom vidí jeden ze zdrojů napětí, protože tempo biologického, psychického a sociálního vývoje bývá rozdílné.

¹⁷ Vágnerová, M.: Vývojová psychologie I., 2005

1.5.2 Vývojové období mladé dospělosti

V naší společnosti není začátek dospělosti jasně vymezen žádným mezníkem nebo rituálem. Jediným, jasně definovaným faktorem je dosažení právní zletilosti, který však společnost za jasný signál změny stavu mladého člověka nepovažuje. Tato proměna probíhá u různých lidí v různou dobu, navíc nemá ve svých jednotlivých složkách stejné tempo. To je jistě jeden ze zásadních problémů, s kterým se mladí dospělí při opouštění institucionální výchovy musí vyrovnat. „Osobnostní rozvoj probíhá na úrovni sebepojetí a ve vztahu k jiným lidem. Individuace směřuje k dosažení stabilní, realistické a přijatelně pozitivní identity. Vývoj vztahu k jiným lidem je zaměřen na vytvoření stabilních, trvalých a oboustranně uspokojivých mezilidských vztahů. V dospělosti se, díky zplození další generace, dosáhne propojení individuálního života s generační s generační kontinuitou.“¹⁸ Vágnerová vymezuje mladou dospělost věkem 20 až 40 let a uvádí tři oblasti znaků dospělosti¹⁹:

Změna osobnosti- v mladé dospělosti se člověk osamostatňuje, získává relativní svobodu rozhodování a schopnost i ochotu přijmout zodpovědnost za svá rozhodnutí i činy vztahující se k sobě samému a k dalším lidem. Dospělý člověk získává větší sebejistotu, sebedůvěru a realistický odhad vlastních sil a kompetencí, které jsou podmínkou soběstačnosti a projevují se i větší vyrovnaností. S dosažením dospělosti je spojena i lepší schopnost ovládat emoce i jednání, dovednost odložit nebo vzdát své vlastní uspokojení, podřídit své osobní potřeby sociálně významnějším hodnotám a ohledům na jiné lidi.

Změny v socializačním rozvoji- mění se vztahy s lidmi, dospělý člověk se zbavuje závislosti na své orientační rodině, vztahy s rodiči se zklidňují a jsou symetričtější. Názor mladého dospělého člověka na rodiče je realističtější, není dětsky nekritický ani pubertálně negativistický. Dokáže svoje rodiče hodnotit objektivněji, dokáže přijmout jejich rady a zkušenosti, ale řídí se jimi, jen pokud je považuje za užitečné a správné. Nejvýznamnější jsou pro mladé dospělé vyvážené vztahy s vrstevníky, které přetrvávají ještě z doby adolescence a k nim přibývají nové kontakty a také partnerské vztahy. Partnerovy potřeby je mladý člověk nucen akceptovat a sladit je s vlastními. Poté je schopen plnit rodičovskou roli přinášející odpovědnost, nadřazenost a moc nad jinou lidskou bytostí. I v profesní oblasti se projevuje zralost vztahů k lidem, a to zvláště schopnost interakce s lidmi v nadřazené nebo podřízené pozici.

¹⁸ Vágnerová, M.: Vývojová psychologie II., 2007, s. 9

¹⁹ Vágnerová, M.: Vývojová psychologie II., 2007

Ekonomická nezávislost- podmínka sociálního osamostatnění, která přispívá k uspokojení potřeby seberealizace a slouží jako prostředek sebepotvrzení.

Biologické faktory mají v době mladé dospělosti jen malý význam a lidskou psychiku příliš neovlivňují (s výjimkou těhotenství a porodu). Na další rozvoj osobnosti působí mnohem více sociokulturní podněty. Mladý dospělý musí zvládnout požadavky mnoha nových sociálních situací. Předpokladem správného rozvoje je učení respektive získávání zkušeností.

1.6 Legislativa

1.6.1 Pomoc mladému člověku při odchodu do samostatného života

§ 33, zákona č. 109/2002, o výkonu ústavní nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních²⁰:

„Dítěti, které po dosažení zletilosti odchází ze zařízení, se podle skutečné potřeby v době propouštění a podle hledisek stanovených vnitřním řádem poskytne věcná pomoc nebo jednorázový peněžitý příspěvek v hodnotě nejvýš 15000 Kč. Toto ustanovení se nevztahuje na děti v preventivně výchovné péči. Dále se dítěti ve spolupráci s orgánem sociálně-právní ochrany poskytuje poradenská pomoc se zajištěním bydlení a práce, následující 2 roky po opuštění zařízení je dítěti zajišťována pomoc při řešení tíživých životních situací.“

1.6.2 Prodloužení pobytu v zařízení z důvodu soustavné přípravy na výkon povolání

§24 odst. 5 písm. b), c) zákona č.109/2002, o výkonu ústavní nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních²¹:

²⁰ Zákon č. 109/2002 o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, Sbírka zákonů České republiky

²¹ Zákon č. 109/2002 o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, Sbírka zákonů České republiky

„Ředitel zařízení ukončí pobyt dítěte v zařízení dosáhne -li zletilosti, pokud v zařízení dobrovolně nesetrvá do ukončení přípravy na povolání, dosáhne-li věku 19 let, byla-li mu prodloužena ústavní výchova nebo ochranná výchova, pokud v zařízení dobrovolně nesetrvá do ukončení přípravy na povolání.“

1.6.3 Příprava na odchod do samostatného života

§24 , odst. 1 písm. j) , k) zákona č. 109/2002, o výkonu ústavní nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních²²:

„Ředitel je povinen informovat v rámci zaručení návaznosti péče příslušný okresní úřad o nadcházejícím propuštění dítěte ze zařízení, a to v termínu nejméně 6 měsíců před propuštěním dítěte, umožnit dítěti, které má být propuštěno ze zařízení z důvodu zletilosti jednání se sociálním kurátorem.“

1.6.4 Služby sociální prevence

§ 53, zákona č. 108/2006, o sociálních službách²³:

„Služby sociální prevence napomáhají zabránit sociálnímu vyloučení osob, které jsou tímto ohroženy pro krizovou sociální situaci, životní návyky a způsob života vedoucí ke konfliktu se společností, sociálně znevýhodňující prostředí a ohrožení práv a oprávněných zájmů trestnou činností jiné fyzické osoby. Cílem služeb sociální prevence je napomáhat osobám k překonání jejich nepříznivé sociální situace a chránit společnost před vznikem a šířením nežádoucích společenských jevů.“

1.6.5 Telefonická krizová pomoc

§ 55, zákona č. 108/2006, o sociálních službách²⁴:

²² Zákon č. 109/2002 o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, Sbírka zákonů České republiky

²³ Zákon č.108/2006 o sociálních službách, Sbírka zákonů České republiky

²⁴ Zákon č.108/2006 o sociálních službách, Sbírka zákonů České republiky

„(1) Služba telefonické krizové pomoci je terénní služba poskytovaná na přechodnou dobu osobám, které se nacházejí v situaci ohrožení zdraví nebo života nebo v jiné obtížné životní situaci, kterou přechodně nemohou řešit vlastními silami.

(2) Služba podle odstavce 1 obsahuje tyto základní činnosti:

a) telefonickou krizovou pomoc,

b) pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí.“

1.6.6 Azylové domy

§ 57, zákona č. 108/2006, o sociálních službách²⁵:

„(1) Azylové domy poskytují pobytové služby na přechodnou dobu osobám v nepříznivé sociální situaci spojené se ztrátou bydlení.

(2) Služba podle odstavce 1 obsahuje tyto základní činnosti:

a) poskytnutí stravy nebo pomoc při zajištění stravy,

b) poskytnutí ubytování,

c) pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí.“

1.6.7 Domy na půl cesty

§58, zákona č. 108/2006, o sociálních službách²⁶:

Domy na půl cesty poskytují pobytové služby zpravidla pro osoby do 26 let věku, které po dosažení zletilosti opouštějí školská zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy, popřípadě pro osoby z jiných zařízení pro péči o děti a mládež, a pro osoby, které jsou propuštěny z výkonu trestu odnětí svobody nebo ochranné léčby. Způsob poskytování sociálních služeb v těchto zařízeních je přizpůsoben specifickým potřebám těchto osob. Služba poskytovaná v domech na půl cesty obsahuje poskytnutí ubytování, zprostředkování kontaktu se společenským prostředím, sociálně terapeutické činnosti a pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a obstarávání osobních záležitostí.

²⁵ Zákon č.108/2006 o sociálních službách, Sbírka zákonů České republiky

²⁶ Zákon č.108/2006 o sociálních službách, Sbírka zákonů České republiky

1.6.8 Kontaktní centra

§ 59, zákona č. 108/2006, o sociálních službách²⁷:

„(1) Kontaktní centra jsou nízkoprahová zařízení poskytující ambulantní, popřípadě terénní služby osobám ohroženým závislostí na návykových látkách. Cílem služby je snižování sociálních a zdravotních rizik spojených se zneužíváním návykových látek.

(2) Služba podle odstavce 1 obsahuje tyto základní činnosti:

- a) sociálně terapeutické činnosti,
- b) pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí,
- c) poskytnutí podmínek pro osobní hygienu.“

1.6.9 Krizová pomoc

§ 60, zákona č. 108/2006, o sociálních službách²⁸:

„(1) Krizová pomoc je terénní, ambulantní nebo pobytová služba na přechodnou dobu poskytovaná osobám, které se nacházejí v situaci ohrožení zdraví nebo života, kdy přechodně nemohou řešit svoji nepříznivou sociální situaci vlastními silami.

(2) Služba podle odstavce 1 obsahuje tyto základní činnosti:

- a) poskytnutí ubytování,
- b) poskytnutí stravy nebo pomoc při zajištění stravy,
- c) sociálně terapeutické činnosti,
- d) pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí.“

1.6.10 Nízkoprahová denní centra

§ 61, zákona č. 108/2006, o sociálních službách²⁹:

„(1) Nízkoprahová denní centra poskytují ambulantní, popřípadě terénní služby pro osoby bez přístřeší.

(2) Služba podle odstavce 1 obsahuje tyto základní činnosti:

²⁷ Zákon č.108/2006 o sociálních službách, Sbírka zákonů České republiky

²⁸ Zákon č.108/2006 o sociálních službách, Sbírka zákonů České republiky

²⁹ Zákon č.108/2006 o sociálních službách, Sbírka zákonů České republiky

- a) pomoc při osobní hygieně nebo poskytnutí podmínek pro osobní hygienu,
- b) poskytnutí stravy nebo pomoc při zajištění stravy,
- c) pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a obstarávání osobních záležitostí.“

1.6.11 Nízkoprahová zařízení pro děti a mládež

§ 62, zákona č. 108/2006, o sociálních službách³⁰:

„(1) Nízkoprahová zařízení pro děti a mládež poskytují ambulantní, popřípadě terénní služby dětem ve věku od 6 do 26 let ohroženým společensky nežádoucími jevy. Cílem služby je zlepšit kvalitu jejich života předcházením nebo snížením sociálních a zdravotních rizik souvisejících se způsobem jejich života, umožnit jim lépe se orientovat v jejich sociálním prostředí a vytvářet podmínky k řešení jejich nepříznivé sociální situace. Služba může být poskytována osobám anonymně.

(2) Služba podle odstavce 1 obsahuje tyto základní činnosti:

- a) výchovné, vzdělávací a aktivizační činnosti,
- b) zprostředkování kontaktu se společenským prostředím,
- c) sociálně terapeutické činnosti,
- d) pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí.“

1.6.12 Noclehárny

§ 63, zákona č. 108/2006, o sociálních službách³¹:

„(1) Noclehárny poskytují ambulantní služby osobám bez přístřeší, které mají zájem o využití hygienického zařízení a přenocování.

(2) Služba podle odstavce 1 obsahuje tyto základní činnosti:

- a) pomoc při osobní hygieně nebo poskytnutí podmínek pro osobní hygienu,
- b) poskytnutí přenocování.“

³⁰ Zákon č.108/2006 o sociálních službách, Sbírka zákonů České republiky

³¹ Zákon č.108/2006 o sociálních službách, Sbírka zákonů České republiky

1.6.13 Terapeutické komunity

§ 68, zákona č. 108/2006, o sociálních službách³²:

„(1) Terapeutické komunity poskytují pobytové služby i na přechodnou dobu pro osoby závislé na návykových látkách nebo osoby s chronickým duševním onemocněním, které mají zájem o začlenění do běžného života.

(2) Služba podle odstavce 1 obsahuje tyto základní činnosti:

- a) poskytnutí stravy,
- b) poskytnutí ubytování,
- c) zprostředkování kontaktu se společenským prostředím,
- d) sociálně terapeutické činnosti,
- e) pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí.“

1.6.14 Terénní programy

§ 69, zákona č. 108/2006, o sociálních službách³³:

„(1) Terénní programy jsou terénní služby poskytované osobám, které vedou rizikový způsob života nebo jsou tímto způsobem života ohroženy. Služba je určena pro problémové skupiny osob, uživatele návykových látek nebo omamných psychotropních látek, osoby bez přístřeší, osoby žijící v sociálně vyloučených komunitách a jiné sociálně ohrožené skupiny. Cílem služby je tyto osoby vyhledávat a minimalizovat rizika jejich způsobu života. Služba může být osobám poskytována anonymně.

(2) Služba podle odstavce 1 obsahuje tyto základní činnosti:

- a) zprostředkování kontaktu se společenským prostředím,
- b) pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí.“

1.6.15 Sociální rehabilitace

§ 70, zákona č. 108/2006, o sociálních službách³⁴:

³² Zákon č.108/2006 o sociálních službách, Sbírka zákonů České republiky

³³ Zákon č.108/2006 o sociálních službách, Sbírka zákonů České republiky

³⁴ Zákon č.108/2006 o sociálních službách, Sbírka zákonů České republiky

„(1) Sociální rehabilitace je soubor specifických činností směřujících k dosažení samostatnosti, nezávislosti a soběstačnosti osob, a to rozvojem jejich specifických schopností a dovedností, posilováním návyků a nácvikem výkonu běžných, pro samostatný život nezbytných činností alternativním způsobem využívajícím zachovaných schopností, potenciálů a kompetencí. Sociální rehabilitace se poskytuje formou terénních a ambulantních služeb, nebo formou pobytových služeb poskytovaných v centrech sociálně rehabilitačních služeb.

(2) Služba podle odstavce 1 poskytovaná formou terénních nebo ambulantních služeb obsahuje tyto základní činnosti:

- a) nácvik dovedností pro zvládání péče o vlastní osobu, soběstačnosti a dalších činností vedoucích k sociálnímu začlenění,
- b) zprostředkování kontaktu se společenským prostředím,
- c) výchovné, vzdělávací a aktivizační činnosti,
- d) pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí.

(3) Služba podle odstavce 1 poskytovaná formou pobytových služeb v centrech sociálně rehabilitačních služeb obsahuje vedle základních činností, obsažených v odstavci 2 tyto základní činnosti:

- a) poskytnutí ubytování,
- b) poskytnutí stravy,
- c) pomoc při osobní hygieně nebo poskytnutí podmínek pro osobní hygienu.“

1.6.16 Pomoc v hmotné nouzi

§2 odst. 6 písm. c),

§37 písm. e) zákona č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů³⁵

„Za osobu v hmotné nouzi může orgán pomoci v hmotné nouzi považovat též osobu, která v daném čase, s ohledem na neuspokojivé sociální zázemí a nedostatek finančních prostředků nemůže úspěšně řešit svoji situaci a je ohrožena sociálním vyloučením, jestliže zejména je propuštěna ze školského zařízení pro výkon ústavní či ochranné výchovy nebo z pěstounské péče po dosažení zletilosti, respektive v 19 letech.

³⁵ Zákon 111/2006 o pomoci v hmotné nouzi, Sbírka zákonů České republiky

Pro osoby posuzované podle §2 odst. 6 písm. c) zákona o pomoci v hmotné nouzi se mimořádná okamžitá pomoc v nouzi stanoví jednorázově ve výši 1000kč s ohledem na okamžité nezbytné potřeby; celková výše mimořádné okamžité pomoci se stanoví s přihlédnutím k úložnému a k prostředkům, které obdrží osoba při propuštění ze školského zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy. Součet dávek poskytnutých podle tohoto ustanovení nesmí v rámci jednoho kalendářního roku překročit čtyřnásobek životního minima jednotlivce.“

1.7 Příprava na odchod ze zařízení institucionální výchovy

Situace za jaké mladý dospělý člověk, který vyrůstal v zařízení institucionální výchovy, začíná samostatně žít, je velmi odlišná od situace, kdy opouští rodinu. V rodině se mladý dospělý připravuje k samostatnému životu průběžně, postupně s pomocí rodiny. V současnosti je trendem, že mladí lidé zůstávají závislí na rodině déle, osamostatňují se v 24 až 27 letech.³⁶

V České republice se používá pro proces přípravy na odchod z ústavní péče termín příprava na vstup do života, který zdůrazňuje integraci po odchodu či příprava na samostatný život, jež vyzdvihuje přípravu před odchodem z instituce. V zahraničí bývá tento proces nazýván příprava na opouštění péče nebo příprava na odchod z ní. Standardy Quality4Children (Q4C)³⁷ pro péči o děti mimo domov v Evropě (2008) definují průběh odchodu ze zařízení jako „proces opouštění péče, ve kterém se dítě / mladý dospělý osamostatňuje, vrací se do své původní rodiny nebo se stěhuje na jiné místo. Tento proces zahrnuje proces rozhodování, vystěhování a podpory po ukončení péče. Q4C deklaruje čtyři standardy týkající se přípravy na vstup do života resp. opuštění péče a to:

- Standard 15: Proces opouštění péče je důkladně plánován a realizován.
- Standard 16: Komunikace v procesu opouštění péče je vedena užitečným a vhodným způsobem.
- Standard 17: Dítě / mladý dospělý je zmocněn k účasti na procesu opouštění péče.

³⁶ Běhouňková, L.: Fenomén odchodu do samostatného života dítěte vyrůstajícího v náhradní výchovné péči: přehledová studie, 2012

³⁷ Standardy pro péči o děti mimo domov v Evropě: Český překlad standardů Quality4Children, 2008

- Standard 18: Jsou zajištěny možnosti sledování, trvalé podpory a kontaktů.³⁸

V České republice probíhá příprava na odchod dítěte do 15 let z náhradní výchovné péče (n.v.p.) uceleně a častěji v rámci výchovně terapeutické činnosti, která je zacílena na úpravu sociálních, intelektových a emočních nedostatků, vzniklých deprivací v původní rodině i během samotného pobytu v n.v.p.. Naopak u mladistvých a mladých dospělých je průběh přípravy na vstup do života přizpůsobený specifikům konkrétního jedince a jeho potřebám. Zdůrazňuje osvojování důležitých schopností a dovedností nutných k úspěšnému osamostatnění.³⁹

1.8 Průběh procesu vstupu do života

Leona Běhounková⁴⁰ popisuje tři fáze procesu vstupu do života - zahájení, průběh, návrat. Tento proces musí probíhat dlouhodobě a systematicky.

„**Zahájení první fáze přípravy** na návrat dítěte, mladistvého do rodiny nebo do samostatného života by měla být započata dnem příchodu dítěte do zařízení. V jejím rámci je vytvořen podrobný plán podpory a péče. V zařízení n.v.p. je zpracován podrobný plán rozvoje osobnosti (zákon č.109/2002sb.). Ve spolupráci s poskytovateli sociálních služeb je stanoven plán sanace rodiny.“⁴¹ Dále zdůrazňuje, že plán musí být napsán srozumitelným jazykem, na vývojové úrovni klienta, který s ním musí být podrobně seznámen, podílí se na jeho vyhodnocování, a stanovování dalších cílů.

„**Druhá fáze** procesu přípravy na vstup do života probíhá během umístění dítěte do n.v.p.. OSN (2009) zdůrazňuje, že zvláštní úsilí by se mělo věnovat tomu, aby každému dítěti, mladistvému, pokud je to možné, mohla být přidělena specializovaná osoba, která by usnadnila jeho nezávislost při odchodu ze zařízení. V českém prostředí hovoříme o principu

³⁸ Standardy pro péči o děti mimo domov v Evropě: Český překlad standardů Quality4Children, 2008, s. 49

³⁹ Běhounková, L.: Fenomén odchodu do samostatného života dítěte vyrůstajícího v náhradní výchovné péči: přehledová studie, 2012

⁴⁰ Běhounková, L.: Fenomén odchodu do samostatného života dítěte vyrůstajícího v náhradní výchovné péči: přehledová studie

⁴¹ Běhounková, L.: Fenomén odchodu do samostatného života dítěte vyrůstajícího v náhradní výchovné péči: přehledová studie, 2012, s. 155

garantství či klíčovým pracovníkovi v zařízení, klíčový pracovník na jedné straně zodpovídá za plánování a průběh sociálně rehabilitačního procesu a zároveň je na druhé straně patronem naplňování osobních potřeb, zájmů a cílů dítěte... Cílem druhé fáze je zahrnout do procesu sociální rehabilitace členy rodiny, udržovat vzájemný kontakt, zajistit návazné a sociálně-psychologické a preventivně-terapeutické služby, trénovat dovednosti pro samostatný život, poskytovat kariérní poradenství a zvyšovat informovanost i motivaci v oblasti předprofesní přípravy...Odborníci doporučují, že nejpozději do šesti měsíců před skončením péče je nezbytné uspořádat případovou konferenci, na niž budou prodiskutovány hlavní sféry budoucího samostatného života dítěte, což jsou přinejmenším: bydlení, pracovněprávní vztahy, partnerské vztahy, kontakty s vlastní rodinou.⁴² Dále autorka uvádí nutnost na závěr provést rituál loučení s institucí. Ten by měl proběhnout jak v rovině terapeutické (v níž se klient loučí s klíčovým pracovníkem, předávají se důležité kontakty a zpětná vazba, tak rovině rituální, kdy se klient loučí s ostatními členy komunity.

„**Třetí fáze** se soustředí na preventivně-terapeutické provázení jedince po jeho odchodu (návratu) ze zařízení do rodiny nebo samostatného života. Odchod ze zařízení znamená převzít rozhodování, účast na svém životě a zodpovědnost za něj, což vyvolává nejistotu. Proto je důležité, aby mělo dítě, mladý dospělý možnost se obrátit na „poradce, průvodce“, který mu pomůže s integrací do života (tj. do rodiny, pracovního kolektivu, komunity). Pro mladé dospělé po odchodu z n.v.p. by měla existovat návazná ambulantní služba. S jejími pracovníky by měly být děti a mladiství seznámeni již v průběhu umístění v zařízení, to proto, aby se neobávali včas kontaktovat odborníka se svými potížemi. Především v první etapě (tj. zhruba tři měsíce po odchodu ze zařízení pro výkon ústavní či ochranné výchovy potřebuje dítě či mladý dospělý intenzivní podporu, ta by měla přejít v podporu poradenskou, která by měla v průběhu času doznívat (tj. situace se stabilizuje, mladý dospělý se adaptoval na nové životní podmínky).“⁴³Na závěr Běhouňková dodává, že v případě nespolupráce klienta, naplnění cílů, nebo při potřebě psychoterapeutické léčby je možné následnou podporu ukončit. Pokud klient přesto vyžaduje další kontakt, je možné způsob podpory změnit.

⁴² Běhouňková, L.: Fenomén odchodu do samostatného života dítěte vyrůstajícího v náhradní výchovné péči: přehledová studie, 2012, s. 156

⁴³ Běhouňková, L.: Fenomén odchodu do samostatného života dítěte vyrůstajícího v náhradní výchovné péči: přehledová studie, 2012, s. 156

1.9 Typy návazných sociálních služeb pro mladé lidi opouštějící institucionální výchovnou péči

Následná podpora a návazné služby by měly být dlouhodobě plánovány v průběhu celého pobytu dítěte či mladistvého v n.v.p.. Podle Běhounkové⁴⁴ je v ČR v zařízeních institucionální výchovy za nezbytný čas pro přípravu na vstup do života považován jeden rok před odchodem dítěte či mladistvého z ústavu.

Zákon 109/2002 Sb.⁴⁵ nařizuje pracovníkům školských zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy poskytovat poradenství mladým dospělým osobám po propuštění zařízení institucionální výchovy, nestanovuje ovšem formu, rozsah ani obsah služby. Tato nekonkrétnost vede k nesystematičnosti přípravy na vstup do života a pasivní pomoc pracovníků zařízení po odchodu uživatele z n.v.p..

Zákon č.108/2006 Sb. stanovuje většinu služeb následné podpory a péče pro mladé dospělé opouštějící zařízení institucionální výchovy. Velká část těchto služeb je zajišťována neziskovými organizacemi, které spolupracují se zařízeními pro výkon institucionální výchovy a snaží se poskytovat služby, které pomohou mladým lidem v průběhu procesu odchodu z n.v.p. i po něm.

Kolektiv autorů ve své situační analýze Systém náhradní péče o mladistvé a následné péče o mladé lidi odcházející z náhradní péče v České republice⁴⁶ uvádí následující služby.

1.9.1 Odborné poradenství

Odborné poradenství přispívá k řešení nepříznivých sociálních situací poskytováním informací. Zaměřuje se na individuální potřeby jednotlivých osob. Může být poskytováno v rámci osobních konzultací, internetových poraden a infolinek. Týká se např. problematiky:

- rodinných a mezilidských vztahů
- pracovně právních vztahů včetně kariérního poradenství

⁴⁴ Běhounková, L.: Fenomén odchodu do samostatného života dítěte vyrůstajícího v náhradní výchovné péči: přehledová studie

⁴⁵ Zákon č. 109/2002 o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, Sbírka zákonů České republiky

⁴⁶ Folda, J.; Matoušek, O.; Pazlarová, H.; Šabatová, A.; Bubleová, V.; Vávrová, A.; Vančáková, M.; Frantíková, J., Janíčková, R.: Systém náhradní péče o mladistvé a následné péče o mladé lidi odcházející z náhradní péče v České republice, 2009, s. 23-25

- majetkoprávních vztahů
- právní ochrany
- sociální oblasti
- bydlení

1.9.2 Trénink dovedností pro život a vzdělávání

L. Běhounková ve své disertační práci⁴⁷ (2011) uvádí dvě formy rozvoje sociálních kompetencí v zařízeních NVP:

- a. *Neformální rovina*, probíhající v přirozených situacích, kdy vzniká potenciál přenosu pozitivních zkušeností.
- b. *Cílený trénink* je záměrná a intenzivní podpora nabytí sociálních dovedností a jejich aplikace v běžném životě, upevnění vhodných způsobů chování a omezení používání nevhodných způsobů chování. Důležité je zvědomění vlastních strategií chování. Rozvoj sociálních dovedností může existovat v rámci preventivních programů, nebo být jejich významnou součástí.

Dále autorka vyjmenovává některé příklady metod tréninku sociálních dovedností, které by jednotlivé programy měly obsahovat:

- a. *Terapeutické instrukce* jsou založené na názorných, jednoduchých a po sobě následujících pokynech. Jedná se o přímou instruktáž, tzn. vysvětlení jednotlivých kroků, předvedení a nácvik, dále individuální koučování a potvrzování vhodných instrukcí skupiny, ve které nácvik probíhá.
- b. *Nácvik chování, zvládnutí modelových situací* je nejdůležitější součástí tréninku sociálních dovedností (důležité je, aby dítě/mladý člověk přehrál jak svou roli, tak také protiroli- učitel, vychovatel). Procvičování by mělo probíhat za co nejrealističtějšího

⁴⁷ Běhounková, L.; Rozvoj sociálních dovedností ohrožených dětí v institucionální výchově v kontextu přípravy na samostatný život, 2011

zadání situace a může být skryté (představa situace), otevřené (hraní rolí) nebo verbální (slovní řešení situace).

- c. *Zpětná vazba*, při které je možné využít *pozitivní posilování* za účelem zpevnění žádoucích projevů chování a snížení výskytu nežádoucích projevů. Pokud není nějaké chování odměňováno, postupně vymizí (operantní podmiňování). Odměna by měla být určena dopředu a v závěru by mělo být dítěti/mladému člověku doporučeno, co je ještě potřeba zlepšit.
- d. *Posilování rozlišovacích schopností* chování je posilováno pouze v přítomnosti určitého stimulu, zatímco v přítomnosti jiného stimulu posilováno není. Dítě/mladý člověk se tak naučí rozlišit, ve kterých situacích je určité chování vhodné a ve kterých ne.
- e. *Vyjednávání, konstruktivní hádka* je metoda demonstrující modelové řešení daného problému, vedou k aktivnímu podílení se na řešení problému a stanovování pravidel a pomáhají nalézt alternativní řešení situace.
- f. *Expozice* je behaviorální technika, při které je jedinec pozvolna vystavován situacím, kterých se obává. Během přímé expozice je jedinec vystaven reálným podnětům, při nepřímé je vystaven představám či symbolům nepříjemně prožívaných podnětů.

Podle Běhounkové programy nácviku sociálních dovedností musí uplatňovat princip posloupnosti (od jednoduchého, k obtížnému), mohou probíhat individuálně i skupinově (malé skupinky o třech až devíti členech), doporučuje styl „*málo a často*“ a doporučuje začínat od neverbálních projevů, přes naslouchání, zpětnou vazbu a prosby, podávání a přijímání kritiky až k asertivnímu chování v komplexních situacích.

1.9.3 Doprovázení

Tato služba pomáhá osobám poradit si běžných situacích, které nejsou schopny samy zvládnout. Jedná se např. o zprostředkování kontaktu se společenským prostředím, doprovázení na úřad nebo podpora při řešení nepříznivých situací.

1.9.4 Ubytování

Služba ubytování má pomoci osobám překonat jejich nepříznivou sociální situaci, zabránit sociálnímu vyloučení a na druhou stranu chránit společnost před sociálně-patologickými jevy. Ubytování je poskytováno v azylových domech, noclehárnách, domech na půl cesty a intervenčních centrech. V rámci služby ubytování může být poskytnuto i stravování a využití hygienických zařízení.

1.9.5 Přímé zaopatření

Přímé zaopatření je poskytováno osobám, které se neobejdou bez pomoci jiné fyzické osoby např. z důvodů zdravotních nebo lidem závislým na návykových látkách či duševně nemocným (na přechodnou dobu), kteří mají zájem o začlenění do společnosti. Tuto službu poskytují domovy se zvláštním režimem, domovy pro osoby se zdravotním postižením, chráněné bydlení a terapeutické komunity a podobně.

1.9.6 Finanční a hmotná pomoc

Finanční a hmotná pomoc je zprostředkována většinou nadacemi nebo nestátními neziskovými organizacemi. Zaměřuje se na podporu v různých životních situacích a okolnostech. Vychází většinou z individuálních potřeb konkrétního jedince.

1.9.7 Pomoc v životní orientaci, podpora při hledání hodnotového systému

Situační analýza jako příklad služby pomoc v životní orientaci předkládá program Střediska náhradní výchovné péče pro dospívající děti romského etnika. Program prostřednictvím romských asistentů přibližuje problematiku romství, historii Romů

a jejich zvyky. Děti a mladí lidé získávají v asistentech pozitivní vzory Romů, kteří se běžným způsobem zařadili do společnosti.

Dále bych uvedla nízkoprahová zařízení pro děti a mládež, která poskytují služby primární a sekundární prevence a jejich pracovníci s uživateli řeší jejich denní starosti i radosti a snaží se je směřovat k aktivnímu trávení volného času. Některá z těchto zařízení poskytují sociální služby uživatelům až do věku 26 let.

2. PRAKTICKÁ ČÁST

Praktická část mapuje a popisuje spektrum sociálních služeb, které jsou na území hlavního města Prahy mladým lidem na odchodu ze zařízení institucionální výchovy k dispozici. Organizace jsou vybrány tak, aby byly zastoupeny všechny služby jmenované v teoretické části, mimo službu přímého zaopatření, kterou jsou ovšem některé z organizací schopny zprostředkovat. K mojí orientaci ve „světě“ sociálních služeb přispěla i dvouletá praxe v nízkoprahovém zařízení pro děti a mládež a stáže v denním centru pro mladé bezdomovce a v domově na půl cesty, dále také moje dobrovolnická práce v organizaci LATA. Právě stáž v denním centru Bolzanova byla mou motivací k výběru tématu této práce, jelikož naprostá většina klientů Bolzanky pocházela z institucionální výchovy a většinou odcházeli ze zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy rovnou na ulici. Z jejich příběhů a z příběhů ostatních mladých lidí, s kterými jsem se v průběhu psaní této práce seznámila, často přímo číší bezvýchodnost jejich situace, která se s přibývajícím roky, kdy žijí na ulici, prohlubuje, stejně tak jako se snižuje jejich schopnost (i ochota) fungovat ve společnosti. To je důvod proč by společnost před problémy mladých lidí, kteří prožili celý nebo část svého života v institucionální výchově, neměla zavírat oči. Navíc do Prahy se tito mladí lidé sjíždějí ze zařízení v celé republice za vidinou zaměstnání a blahobytu, která se většinou nestává skutečností.

2.1 Informační služby

2.1.1 Pražská linka důvěry

tel.: 222580697, chat: www.chat-pomoc.cz, e-mail: linka.duvery@csspraha.cz

Na území Prahy funguje několik desítek tísňových linek, které mohou mladí lidé opouštějící zařízení institucionální výchovy využít. Služby krizové linky poskytuje mnoho organizací. Existují linky zaměřené na oběti domácího násilí, křesťanské pomoci, pro osoby

závislé na návykových látkách a jejich blízké, pro lidi s různými onemocněními, krizovou intervencí apod. Ve svojí práci jsme se rozhodla věnovat Pražské lince důvěry.

Pražská linka důvěry je sociální služba, kterou zaštiťuje Centrum sociálních služeb Praha. Zřizovatelem služby je hlavní město Praha a bylo založeno roku 1998. CSSP poskytuje širokou škálu služeb zahrnující služby informačního, poradenského charakteru, krizovou intervencí, pomoc a poradenství v oblasti trestního stíhání a výkonu odnětí svobody, přechodné ubytování, právní poradenství, pomoc obětem domácího násilí, rodinnou terapii a programy primární prevence. Pražská linka důvěry poskytuje poradenství a krizovou pomoc 24 hodin denně 7 dní v týdnu. Klienti mohou využít i služby internetového pomoci a poradenství (formou e-mailu, chatu). Linku důvěry může využít v podstatě kdokoli, kdo se ocitl v náročné životní situaci, pouze se musí domluvit česky. Hovory se nenahrávají a služba je poskytována anonymně a bezplatně, klient platí pouze tarif svému operátorovi za hovor na pevnou linku. Na Pražské lince důvěry je rovněž možné získat informace o návazných psychosociálních službách a možnostech jejich využívání. Prvotním cílem práce s klienty je stabilizace stavu a dalším naplánování blízké budoucnosti klientů. Telefonická krizová intervence je založena na poskytnutí pocitu bezpečí, individuálním přístupem, přijetí, práci s emocemi, motivaci a aktivizaci klienta. Pokud to situace vyžaduje, je možné volajícího provázet průběhem celé krize. O každé hovoru je zapsán stručný záznam. Klienti se pro pomoc Pražské linky důvěry obracejí v mnoha oblastech. Jedná se např. o psychické problémy, problémy v mezilidských vztazích, ohrožení trestnou činností, prožité trauma, tíživá sociální situace, sebevražedné jednání, závislosti, nemoc, umírání a smrt.⁴⁸

2.2 Služby pro děti a dospělé do 26 let

2.2.1 Letní Dům, z. ú.

Vyšehradská 430/41

Praha 2 - Nové Město 128 00

⁴⁸ Web: Centrum sociálních služeb Praha, [cit. 21. 1. 2015], <http://www.csspraha.cz/24830-prazska-linka-duvery>

Letní dům pomáhá již od roku 1997 mladým lidem po opuštění náhradní výchovné péče. Poskytuje dlouhodobé služby, cíleně a tvořivě rozvíjí osobnost, podporuje vztahy a vazby v prostředí, v němž mladí lidé v krizovém období po opuštění náhradní výchovné péče žijí. Mimo mladé lidi spadá do cílové skupiny Letního domu i rodina (pěstounská rodina). V tomto textu se budu věnovat pouze sociálním službám, které Letní dům poskytuje dětem a mladým lidem před a po opuštění institucionální výchovné péče.

Služba Kousek domova

Dlouhodobá sociálně-terapeutická práce s dětmi z dětských domovů

Dětem ze spolupracujících dětských domovů (Krompach, Písek, Klánovice, Korkyně, Dolní Počernice) nabízí Letní dům ucelený systém aktivit, jejichž cílem je posílení souboru psycho-sociálních schopností a praktických dovedností, které mladým lidem po ukončení ústavní výchovy umožní adaptovaný a plynulý přechod do samostatného života.

V rámci služby Kousek domova Letní dům organizuje sociálně terapeutické pobyty např. pobyt na chalupě. Pobyty jsou určeny pro děti ze spolupracujících dětských domovů a konají se průběhu celého roku mimoústavní prostředí. Terapeuti pracují vždy s malou skupinou dětí ve věku od 6 do 21 let. Jako cíl těchto pobytů letní dům uvádí rozvíjet tvořivost, sociální schopnosti a praktické dovednosti, posilovat jejich sebepřijetí a emoční vyrovnanost.

Dospívající děti ze spolupracujících dětských domovů si také mohou na vlastní kůži vyzkoušet samostatné bydlení. Každý školní rok umožňuje Letní dům dvěma šestičlenným skupinám dětí ve věku 15-18 let, které se samostatně přihlásí, 6 víkendových pobytů v tréninkových bytech v centru Prahy. S klienty pracuje stálá dvojice pracovníků, kteří z počátku účasti dospívajících v programu tréninkového bydlení mapují jejich znalosti, dovednosti, potřeby a představy. Byty se nacházejí v prostředí města a pracovníci klientům pomáhají s orientací ve společenském prostředí i s komunikací s úřady a institucemi. Jsou jim podporou a průvodci. Společně s pracovníky dospívající plánují rozpočet víkendu, nakupují, vaří a starají se o pronajatý byt. Důraz je kladen také na vztahy mezi klienty a praktická témata jako hospodaření s penězi, hledání bydlení a práce a řešení životních těžkostí. Učí se vyhledávat informace a pracovat s nimi, komunikovat např. v bance, správně se chovat na

pracovním pohovoru nebo třeba v restauraci či divadle. Velkým tématem je i aktivní trávení volného času, rizikové chování a vztahy mezi mladými lidmi. Na konci programu by měl mít každý klient vypracovaný odchodový plán- možnosti, jak by jejich odchod z dětského domova mohl proběhnout. Velmi důležitá je dobrovolnost účasti na programu, bezpečná atmosféra, vzájemný respekt a pravidla.

Pracovníci jezdí do spolupracujících dětských domovů na jednodenní či vícedenní návštěvy spojené s tvořivým programem. Podporují tím vztah s dětmi, které se programu účastní, případně kontaktují další děti.

Letní dům také pořádá ve spolupráci s dětskými domovy komunitní slavnosti Draci ve skalách a Andělskou slavnost.

Projekt Spolu o krok dál- Doprovázení a sociální poradenství je terénní služba je cílena na mladé lidi v období posledního roku jejich pobytu v dětském domově nebo pro mladé dospělé, kteří dětský domov již opustili. Sociální pracovník- průvodce připravuje klienta na odchod z dětského domova, probírá s ním aktuální životní témata jako bydlení po odchodu z dětského domova, práce, dluhovou problematiku, vztahové problémy apod. Práce je individuální a založená na dohodě s klientem.

Projekt Spolu do zaměstnání je určen pro mladé lidi ve věku 17 až 26 let, kteří mají jakoukoli zkušenost s ústavní výchovou (diagnostickým ústavem), nemají dostatečné vzdělání a nemohou najít práci. Projekt pomáhá klientům získat lepší kvalifikaci, orientovat se na trhu práce a navíc Letní dům disponuje databází zaměstnavatelů, kteří s organizací spolupracují. Klienti tak získávají první pracovní zkušenost někteří i stálé pracovní místo. Pracovní místa jsou na území hlavního města Prahy. V rámci projektu Spolu do zaměstnání Letní dům nabízí služby sociálního poradenství, odborného pracovního poradenství, profesní diagnostiku, hledání pracovního místa nebo brigády, asistence při zapracování, zvýšení kvalifikace, účast v Job Klubu, kde se klienti schází a sdílí zkušenosti a navazují nové kontakty.⁴⁹

⁴⁹ Web: Letní Dům, z.ú., [cit. 21.1.2015] <http://www.letnidum.cz/mladym-dospelim>

2.2.2 Domov na půl cesty Maják

U Michelského mlýna 157/25, Praha 4

Poskytovatelé sociální služby bydlení na půl cesty jsou v Praze všehovšudy čtyři. Mladým lidem opouštějícím zařízení institucionální výchovy se věnují pouze tři z těchto organizací. Maják je jedním z nich.

Cílovou skupinou Domova na půl cesty Maják jsou mladí dospělí ve věku 18 až 26 let a těhotné dívky či mladé ženy (také ve věku 18 až 26 let) s 1 až 2 dětmi, opouštějící diagnostické ústavy, dětské domovy, výchovné ústavy, Klokánky nebo jiná zařízení pro péči o děti a mládež či pěstounskou péči. Služby Majáku mohou také využít mladí lidé, kteří v ústavní výchově prožili část svého života nebo pocházejí z dysfunkčních rodin. Do domova mohou být přijati žadatelé z celé České republiky, ale přednost je dáována mladým lidem s trvalým pobytem na území hlavního města Prahy. Pobyt může trvat maximálně dva roky. Smlouva bývá zpravidla sepsána na dobu jednoho roku s možností prodloužení. Každý uživatel má svého klíčového pracovníka, se kterým se jednou za týden schází a společně individuálně plánují. Nutnou podmínkou poskytování sociální služby je samostatnost, uživatel musí být zaměstnaný nebo studovat, dodržovat smlouvu a domovní řád, plnění cílů individuálního plánu a pravidelné hrazení nájemného.

Zájemcům o službu je k dispozici 10 lůžek v 5 samostatných bytech 1+1, v každém z bytů je koupelna a WC a jsou vybaveny nábytkem a základními elektrospotřebiči. Dále klienti mohou využít společenskou místnost a zahradu s pergolou. Poplatek za využití služby je 100 Kč za den. Maják provozuje také startovací byt na sídlišti za poplatek 120 Kč za den.

V době mé stáže byl Maják plně obsazen. V domově žily dvě matky s dvěma dětmi a dalších sedm klientů. Prostředí je příjemné, aby se mladí lidé cítili „jako doma“, mohou také chovat drobná domácí zvířata. Většina klientů pochází z výchovných ústavů, nejtěžší práce je s těmi, kteří v ústavu prožili většinu svého života, deprivacní projevy jsou u nich časté a někdy velmi vážné. Pracovníci pomáhají některým matkám najít vztah k svému dítěti a pečovat o něj, přesto se setkávají se zanedbáváním dítěte. Matky na svoje děti přenášejí svoje problémy vzniklé v dětství. Dalším problémem je malá motivovanost klientů a pasivní trávení volného času. Tyto problémy často vedou k porušení pravidel služby klientem a k ukončení nebo neprodloužení smlouvy. Někteří klienti se znovu do Majáku vrací a smlouva je jim obnovena.

Přes tyto problémy Maják pomohl mnoha mladým lidem s jejich zapojením do společnosti a ti se často vracejí na návštěvu, nebo s pracovníky slaví svá životní jubilea apod. Mnoho mladých lidí vidí v získání zletilosti svobodu a domov na půl cesty jim až příliš připomíná ústavní podmínky, a proto o pobyt zde ani neprojeví zájem.

2.2.3 Lata o. s.

Senovážné náměstí 24, Praha 1

Posláním Laty je:

„Věříme, že každý v dospívání potřebuje někoho, kdo jej přijímá takového, jaký je. Mladým lidem pomáháme zvládat jejich nepříznivou nebo ohrožující situaci a posilujeme jejich samostatnost. K tomu využíváme vrstevnickou podporu dobrovolníka a další navazující služby pro klienta a jeho rodinu.“

Nezisková organizace Lata vznikla roku 1994 ze skupiny Hermes, která byla určena problémovým mladistvým a mladistvým s psychiatrickou diagnózou pod vedením Doc. PhDr. Oldřicha Matouška. V současnosti je hlavním projektem Laty program Ve dvou se to lépe táhne. Cílovou skupinou jsou děti, dospívající a mladí lidé ve věku 13 až 26 let. S klientem pracuje vyškolený dobrovolník, často student oboru pomáhající profese, který mu poskytuje vrstevnickou podporu, pomáhá mu překonat nepříznivé situace a posiluje jeho samostatnost nebo spolu prostě tráví klientův volný čas. Dobrovolníci projdou dvoudenním intenzivním školením a je jim poskytována dvakrát měsíčně supervize. S klientem pracují minimálně 6 měsíců. S klientem se schází jednou za týden na dvě až tři hodiny. Po každé schůzce sepiší stručnou zprávu a odešlou do Laty e-mailem. Minimálně jednou za 3 měsíce se klienti setkávají se sociální pracovnící, s kterou hodnotí předcházející období, svoje zapojení a spokojenost a plánují průběh služby na další období. Program Ve dvou se to lépe táhne má tři podoby. Pro potřeby této práce uvedu pouze jednu z nich, a to Spolu přes práh.⁵⁰

Spolu přes práh je program pro klienty, kteří prošli nějakou formou náhradní výchovné péče, jak klienti z diagnostických a výchovných ústavů, dětských domovů a institucí pečujících o ohrožené děti, tak i z náhradní rodinné péče. Klienti se scházejí s dobrovolníky mimo ústav. Pracují na vzájemném vztahu a klient přebírá zodpovědnost za

⁵⁰ Web: Nezisková organizace LATA, [cit. 25.1.2015] <http://www.lata.cz/projekty/>

své chování, protože dobrovolník za klienta zodpovědnost nemá. Posilují se klientovy komunikační a sociální schopnosti, sebevědomí a aktivní trávení volného času. Dobrovolník klientovi opouštějícímu institucionální výchovu může poskytnout podporu v jednání s úřady a institucemi, pomoci mu v orientaci ve městě, poskytnout mu nové zážitky a zkušenosti, pomoci s hledáním práce nebo brigády, se studiem, s hledáním bydlení či si s ním prostě promluvit a lidsky ho podpořit.

2.2.4 Nízkoprahové zařízení pro děti a mládež Džagoda, JAHODA, o.p s.

Vybíralova 969/2, Praha 14

Cílovou skupinou nízkoprahového klubu Džagoda jsou děti, dospívající a mladí lidé ve věku 13 až 26 let, kteří bydlí na území městské části Praha 14 nebo na tomto území tráví svůj volný čas. Mezi uživatele služby patří i mladí lidé, kteří opustili zařízení institucionální výchovy a nyní hledají podporu v samostatném životě.

Otevírací doba klubu je přizpůsobena cílové skupině (většina uživatelů chodí do školy). NZDM Džagoda je registrovaná sociální služba, která je členem České asociace streetwork a nedávno její program prošel auditem ČAS. Služby jsou poskytovány bezplatně, anonymně a dobrovolně.

Uživatelé mají v klubu k dispozici obývací pokoj s gauči a hernu se stolními fotbálky, kulečnickem a boxovacím pytle. Mohou si také zahrát s pracovníky či mezi sebou stolní hry a využívat další vybavení klubu. Zdarma a anonymně mohou také využít sociální služby, které pracovníci poskytují.

Jedná se o doprovázení na úřady nebo pomoc při jednání s institucemi, doučování, informační servis, krizová intervence, jednání s osobou blízkou, poradenství, půjčení či poskytnutí materiálu, poradenství, přeoslání do návazné služby. Nejčastěji poskytovanou sociální službou je kontakt. Pracovníci se aktivně o klienty a jejich životy zajímají, získávají jejich důvěru a snaží se je směřovat na správnou cestu, motivovat je ke studiu či práci. Důležitým aspektem služby je nabídka bezpečného prostoru a aktivního trávení volného času. V klubu se nesmí užívat návykové látky a kouřit, ničit vybavení klubu a důležitý je vzájemný

respekt a respekt k rozhodnutí pracovníka. Pracovníci organizují i akce mimo klub, sportovní akce a výjezdy.

Pracovníci připravují měsíční program, který odpovídá probíhajícímu tematickému bloku (ten trvá dva měsíce). Každou středu probíhá preventivní program se skupinou maximálně 8 klientů. Preventivní program se skládá obvykle ze tří bodů a odpovídá tematickému bloku. Program je interaktivní a skládá se ze sociálně terapeutických her, arteterapeutických technik, besed, prezentací, akcí mimo klub (výstavy, muzea, výlety apod.) i praktických činností jako je např. vaření.

Většina uživatelů v klubu vyhledává především volnočasové aktivity a rozhovor s pracovníky. Přicházejí se ale i poradit o psaní životopisu, motivačního dopisu do zaměstnání, výběru zaměstnání, o sociálních dávkách, o osobních problémech v partnerství či v rodině apod. Častým tématem jsou i návykové látky a chování. Do klubu je umožněn vstup klientům, kteří jsou aktuálně pod vlivem návykových látek, pokud jsou ochotni o užívání těchto látek s pracovníky hovořit a dodržují pravidla klubu (tzn. návykové látky neužívat a nijak s nimi nemanipulovat v prostorech klubu, nebýt agresivní, respektovat ostatní i pracovníky). Pokud je na některém klientovi intoxikace zřetelně vidět, může na klubu trávit čas, ale pouze v tzv. „kontaktní místnosti“, která je oddělená od ostatních prostor, kde komunikuje s pracovníkem, nebo je požádán, aby klub opustil, než účinek látky odezní.

2.3 Služby pro dospělé osoby ohrožené sociálním vyloučením a bezdomovce

2.3.1 Sociální kurátor

Sociální kurátor je odborný sociální pracovník. Poskytuje nebo zprostředkovává sociální poradenství a sociální pomoc osobám ohroženým sociálním vyloučením (zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi), které o tuto pomoc projeví zájem. Spolupráce se sociálním kurátorem je tedy ze strany klienta vždy dobrovolná. Osobou ohroženou sociálním vyloučením může být například člověk propuštěný z výkonu vazby, výkonu trestu, ze školských zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy, osoba po odchodu

z pěstounské péče po dosažení zletilosti, osoba žijící nedůstojným způsobem života, osoby závislé a po ukončení léčby chorobné závislosti, ale i osoby, jejichž práva a zájmy jsou ohroženy trestnou činností jiné osoby.

Cílovou skupinu sociálního kurátora v rámci činnosti obecních úřadů obcí s rozšířenou působností vymezuje zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách v § 92 písm. b), kde se jedná o: osoby ohrožené sociálním vyloučením z důvodu předchozí ústavní nebo ochranné výchovy nebo výkonu trestu, osoby, jejichž způsob života může vést ke konfliktu se společností. Cílová skupina sociálního kurátora je rovněž vymezena v § 2 odst. 6 zákona č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů (dále jen zákon o pomoci v hmotné nouzi), dle kterého za osobu v hmotné nouzi může orgán pomoci v hmotné nouzi považovat též osobu, která nesplňuje podmínky uvedené v odstavci 2, avšak v daném čase, s ohledem na neuspokojivé sociální zázemí a nedostatek finančních prostředků, nemůže úspěšně řešit svoji situaci a je ohrožena sociálním vyloučením, jestli že zejména: a) je propuštěna z výkonu vazby nebo z výkonu trestu odnětí svobody, nebo b) je po ukončení léčby chorobných závislostí propuštěna ze zdravotnického zařízení, psychiatrické léčebny nebo léčebného zařízení pro chorobné závislosti, nebo c) je propuštěna ze školského zařízení pro výkon ústavní či ochranné výchovy nebo z pěstounské péče po dosažení zletilosti, respektive v 19 letech, nebo d) nemá uspokojivě naplněny životně důležité potřeby vzhledem k tomu, že je osobou bez přístřeší, nebo e) je osobou, jejíž práva a zájmy jsou ohroženy trestnou činností jiné osoby. Zákon o pomoci v hmotné nouzi dále stanovuje, že obecní úřad obce s rozšířenou působností v souladu s § 62 písm. a) tohoto zákona rozhoduje o přiznání a výši mimořádné okamžité pomoci pro tyto specifické cílové skupiny a dávku vyplácí. Poskytnutí této dávky je možné podmínit sestavením a plněním programu individuálního motivačního postupu, který vypracovává obecní úřad obce s rozšířenou působností a který je určený k odvrácení sociálního vyloučení osob uvedených v § 2 odst. 6 zákona č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi.

Sociální kurátor zprostředkovává klientům kontakt se sociálním prostředím, snaží se bránit sociální izolaci klientů, poskytuje informace napomáhající k překonání nepříznivé sociální situace. Velmi důležitá je pomoc sociálního kurátora při uplatňování práv klienta a realizace sociálně terapeutické činnosti zaměřené na obnovení vztahů klienta s rodinou a jeho okolím a také obnovení praktických schopností a dovedností a pomáhá zmírnit dopad rizikových skupin na klienta.

Základní sociální službou, kterou sociální kurátoři poskytují je odborné sociální poradenství. Dále poskytuje i terénní sociální služby- vyhledává a kontaktuje sociálně vyloučené osoby (nebo osoby sociálním vyloučením ohrožené) v prostředí, v němž se běžně vyskytují, jako jsou byty, ubytovny, azylové domy, squaty, chatové oblasti, sklepy obytných domů, garáže, mosty, nádraží, terapeutické komunity, nemocnice apod. Vypracovává spolu s klientem individuální plán postupu při řešení sociální situace klienta, vyjednává v zájmu klienta, je-li tomu klientem zmocněn (záležitosti spojené s ubytováním, zaměstnáním, zdravotním a materiálním zajištěním), na požádání asistuje při jednáních s úřady či organizacemi, vede spisovou dokumentaci a statistické výkazy V 26-01. Sociální kurátor také rozhoduje o přiznání mimořádné okamžité pomoci z důvodu ohrožení osoby sociálním vyloučením (spolupracuje s příslušným pracovníkem obecního úřadu při zjišťování plnění podmínek uvedených v § 2 odst. 2 zákona o pomoci v hmotné nouzi). Tuto dávku vyplácí a eviduje. Spolupracuje s rodinami klientů na obnově nebo zlepšení vztahů a se školskými zařízeními pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy, se soudy, s Policií ČR, s Vězeňskou službou ČR, s probační a mediační službou se zdravotnickými zařízeními, se správními úřady a s územními samosprávnými celky.⁵¹

2.3.2 Azylový dům Sv. Terezie

Pernerova 20, Praha 8

Mladí lidé po odchodu z ústavu mohou využít také přechodné ubytování poskytované azylovými domy a noclehárnami, případně komerčními ubytovnami. Azylových domů jsem na území hlavního města Prahy našla celkem 26, jsou určeny pro ženy, muže (některé ubytovávají obě pohlaví v oddělených pokojích), rodiny s dětmi či matky s dětmi. Ani jeden z azylových domů není určen pro mladé lidi na odchodu z ústavní výchovy.

Azylový dům Sv. Terezie je jedna ze sociálních služeb, které poskytuje Arcidiecézní charita Praha. Je určen pro ženy i muže starší 18 let, kteří jsou bez domova a jsou ohroženi sociálním vyloučením. Podmínkou poskytování služby je pravidelné placení poplatků. Důraz je kladen na snahu klienta o vymanění se z obtížné životní situace. Smlouva je zpravidla uzavřena na období 6 měsíců. Během pobytu pracovníci s klienty aktivně řeší jejich problémy

⁵¹ Gojová, A.; Hortvíková, P.; Janoušková, K.; Kujevská, L.; Matoušek, J.; Nedělníková, D.; Pěnkava, P.; Kvasnička, R.; Nesětová, I.; Pala, P.; Štědrá, I.; Vajdřáková, Z.; Matoušková, I.; Pavlisková, K.; Franta, M.: Příručka pro metodiky sociální prevence a sociální kurátory, 2007

a pracují na jejich osamostatnění a zodpovědnosti. Důležité je podporování sociálních schopností a dovedností, hledání vlastního ubytování a pracovní uplatnění klientů. V rámci služby je poskytována strava a hygienický servis. Služba má jasná pravidla, která jsou závazná pro všechny klienty azylového domu. S klienty pracovníci jednají partnersky a nehodnotí jejich předchozí život. Služba není anonymní. Poplatek za den a noc pobytu v azylovém domě je 100 Kč, polévka stojí 5 Kč, čaj 5 Kč, sprcha 10 Kč, holení 4 Kč.⁵²

2.3.3 Noclehárna azylového domu Sv. Terezie

Sociální služba noclehárna je poskytována dospělým mužům a ženám bez domova. Zahrnuje přenocování a hygienický servis, které jsou nezbytné pro zachování sociálního začlenění lidí bez přístřeší. Služba se sjednává individuálně na dobu nejnnutnější k odpočinku a vykonání osobní hygieny klientů, nejdéle na tři týdny. Služba má funkci sociální prevence, pomáhá snižovat množství lidí nocujících na ulicích, na veřejných prostranstvích nebo v MHD. Pomáhá snižovat šíření chorob a parazitů, celkově snižovat zdravotní rizika, kterým jsou lidé žijící na ulici vystaveni obzvláště v zimním období. Z klientů noclehárny se také rekrutují klienti pro azylový dům Sv. Terezie a dalších návazných služeb. Služba není anonymní a je poskytována na základě písemné Dohody. Klienti jsou pracovníky motivováni ke snaze o zlepšení své sociální situace. Noclehárna se poskytuje za poplatek, vybírání poplatků podléhá pravidlům, stejně jako poskytování sociální služby jako takové. Poplatek za den a noc pobytu v noclehárně je 30 Kč, polévka stojí 5 Kč, čaj 5 Kč, sprcha 10 Kč, holení 4 Kč.⁵³

⁵² Web: Azylový dům Sv. Terezie, Arcidiecézní charita Praha, [cit. 25.1.2015]
<http://praha.charita.cz/sluzby/svterezie/fotogalerie/azylovy-dum-sv-terezie/>

⁵³ Web: Noclehárna azylového domu Sv. Terezie, Arcidiecézní charita Praha, [cit. 25.1.2015]
<http://praha.charita.cz/sluzby/svterezie/nocleharna/>

2.3.4 Středisko Naděje Praha Bolzanova

Do cílové skupiny nízkoprahového denního centra Naděje v Bolzanově ulici v Praze patří ženy a muži ve věku od 18 do 26 let, kteří jsou v nepříznivé sociální situaci většinou spojenou se ztrátou bydlení, kterou nejsou schopni sami vyřešit. Do nepříznivé situace uživatelů denního centra můžeme zahrnout také nezaměstnanost, nedostatek prostředků na zajištění běžného způsobu života (pobírají důchody, dávky hmotné nouze nebo jsou zcela bez finančních prostředků), návrat z výkonu trestu odnětí svobody nebo ústavní výchovy (dětské domovy, výchovné ústavy a zdravotnická zařízení), nejisté nebo nevyhovující bydlení, vztahové problémy.

Zájemce o užívání služby do denního centra přichází sám nebo na doporučení terénního sociálního pracovníka Naděje nebo jiné organizace. Pracovníci mohou poskytnutí služby odmítnout v případě, že zájemce je pod vlivem alkoholu nebo jiných návykových látek, či pracovníky napadá a vyhrožuje jim. Jednodenní smlouva slouží ke stabilizaci klienta a v jejím rámci řeší pracovníci klientovy nejakutnější problémy. Za těchto podmínek pracovníci mohou poskytnout tyto služby: Hygienický servis, Poskytnutí stravy, Ošacení. Dále může zájemce uzavřít se sociálním pracovníkem ústní smlouvu o dlouhodobější pomoci, k jejímuž uzavření je nutný souhlas zájemce se zpracováním osobních údajů. Smlouva opravňuje uživatele čerpat všechny služby, které denní centrum Bolzanova poskytuje. Smlouva je uzavřena okamžikem vypsání Kartičky pomoci pracovníkem a předání uživateli. Ústní smlouva má platnost 14 dní.

Denní centrum Naděje Bolzanova nabízí tyto **sociální služby**:

- 1. Sociální poradenství-** v jehož rámci pracovníci poskytují informace o dalších sociálních službách, které může klient ve své nepříznivé situaci využívat a možnostech jejich výběru a využití, o klientových základních právech a povinnostech a možnostech využívání běžně dostupných zdrojů jako jsou např. knihovny a občanské poradny.
- 2. Podpora sociálního začleňování-** pracovníci pomáhají uživatelům s vyřizováním běžných záležitostí, vyplňováním žádostí a formulářů. Pokud má klient zájem, pomáhají mu také s obnovením vztahů s rodinou nebo jejich upevněním. Dále v denním centru probíhají aktivity volnočasového, vzdělávacího či socioterapeutického charakteru (internet, TV, knihovna, dramaterapie, arteterapie...).

3. **Psychologické poradenství**-psycholog zabezpečuje pomoc v oblasti rodinných vztahů a jejich opětovného navázání nebo upevnění. Psychologická pomoc se zaměřuje na stabilizaci uživatelů a na jejich orientaci a začlenění v dalším životě.
4. **Hygienický servis**-klienti mohou užít v centru sprchu, v případě potřeby jim pracovníci pomohou s osobní hygienou, příp. dezinfekcí a poskytnou jim základní hygienické potřeby. Na hygienický servis navazuje služba výdej ošacení. Obě služby podléhají pravidlům, která jsou vyvěšena na místě přístupném klientům.
5. **Poskytnutí stravy**-denní centrum poskytuje klientům teplou stravu a nápoje, doplněné případně výdejem potravinových balíčků, polotovarů, hotových potravin, ovoce a zeleniny. Pravidla jsou vyvěšena na místě přístupném klientům.
6. **Bezpečnostní schránky**- bezplatná úschova dokumentů, dokladů, smluv, drobných osobních věcí fotografií, klíčů apod. Schránky nejsou určeny k úschově hotovosti.
7. **Křesťanská duchovní služba**-uživatelé se mohou zúčastnit nedělních bohoslužeb v denním centru U Bulhara.

Denní centrum Naděje v Bolzanově ulici poskytuje sociální služby na základě individuálního plánování. Služba může být ukončena z důvodu uplynutí sjednané doby, z klientovy strany kdykoli bez udání důvodu, ze strany poskytovatele služby v případě hrubého porušení pravidel denního centra klientem.

2.3.5 Projekt ŠANCE, o. s.

Dům ŠANCE/Pracovní dílna

Moskevská 13, Praha 10

Streetwork centrum/ první pomoc v nouzi

Ve Smečkách 28, Praha 1

„Projekt Šance je první preventivní a humanitární program pro komerčně sexuálně zneužívané děti a mládež, oběti obchodování s lidmi, které žijí v ČR v zapomenutí.“

S projektem ŠANCE je neodmyslitelně spojen László Sümegh, který jej v roce 1995 založil a dále se v něm angažuje jako sociální pracovník, streetworker a psychoterapeut. Jde

o první preventivní a humanitární pro komerčně sexuálně zneužívané děti a mládež a oběti obchodování s lidmi. Cílovou skupinu tvoří děti a mládež do 26 let věku, oběti obchodování s lidmi starší 26 let, rizikové skupiny dětí a mládeže, Romové, závislí jedinci, homosexuálně orientovaní mladí lidé, uprchlíci a mladí lidé, kteří absolvovali institucionální výchovnou péči.

Dům ŠANCE

V domě ŠANCE mohou klienti využít psychoterapeutické, arteterapeutické a kanisterapeutické služby, mohou použít počítač s internetem k hledání práce nebo bydlení zdarma jinak za symbolický poplatek, dále malá zvířata, o která se klienti starají a volnočasové aktivity. v současnosti je Dům ŠANCE provozován v provizorních prostorách na Moskevské ulici v Praze 10. Klienti zde mohou vyhledat i službu Pracovní dílna.

Pracovní dílna v domě ŠANCE

Pracovní dílna slouží jako tréninkové zaměstnání, ve kterém klienti mohou získat sociální návyky nezbytné k získání udržení stálého pracovního místa vydělat si určité množství finančních prostředků. Klienti skládají propisky, malují hrnky a svíčky, které jsou opatřeny jménem člověka, který je vyrobil, a jsou ručně balené. Pokud některý klient v tréninkovém zaměstnání selže, dveře do dílny se mu nezavírají, při splnění podmínek projektu se může vrátit. Při úspěšném zapojení klienta v pracovní dílně, se pracovníci snaží nalézt mu chráněné pracovní místo v některé ze spolupracujících společností. V současnosti je pracovní terapie poskytována 7 klientům. Klientům projektu Šance, kteří pracují v dílně, je rovněž k dispozici podporované bydlení na Praze 9 za 129 Kč za den.

Pouliční pohotovost

V centru Prahy v ulici Ve Smečkách jsou Projektem ŠANCE poskytován hygienický servis (klienti mohou využít sprchu, pračku a sušičku), potravinová pomoc a vitamíny, léky dostupné bez lékařského předpisu, oblečení a boty, poštovní adresa, kterou mohou klienti využívat, asistence při setkání s rodinou, volnočasové aktivity (koncerty, divadla, výlety apod.). Služby jsou poskytovány zdarma mimo poplatek za pračku a sušičku 20 Kč a za sprchu 10 Kč.

Telefonická pomoc

Další službou, kterou Projekt Šance poskytuje je telefonní krizová linka SOS Dětem ulice: 602 229 395 a NONSTOP Linka ŠANCE: 222 221 797.⁵⁴

2.4 Služby pro uživatele návykových látek

2.4.1 Progressive, o. p. s.

Progressive poskytuje služby terciární prevence pro uživatele návykových látek. Práce probíhá zejména na území Prahy. Služby se zaměřují především na ochranu veřejného zdraví a prevenci HIV/AIDS a jiných onemocnění za pomoci specifických přístupů v oblasti harm reduction. Tato nestátní nezisková organizace funguje od roku 2003. Cílovou skupinou organizace jsou aktivní uživatelé návykových látek a osoby ohrožené jejich užíváním, jejich rodinám a blízkým a všem, kdo potřebují pomoc a informace v oblasti návykových látek. Organizace také pracuje s dětmi a mládeží. Pro účely této práce budu psát pouze o službách, které Progressive poskytuje dospělým lidem.

Program Fixpoint

V rámci projektu FIXPOINT Progressiv poskytuje tréninkové zaměstnání aktivním uživatelům drog. Klienti-zaměstnanci vybírají injekční náčiní z bezpečnostních kontejnerů označených FIXPOINT, sloužících k odhození tohoto materiálu uživateli drog. Sbírají také injekční náčiní, které najdou na ulicích a veřejných místech. Vydělávají si legálně peníze, tím se nejen snižuje kriminalita, ale klienti programu jsou znovu začleňováni do pracovního procesu, je jim poskytováno pracovní právní poradenství a jsou pracovníky vedeni ke společenské zodpovědnosti.

⁵⁴ Web: Projekt ŠANCE, o.s., [cit. 25.3.2015] <http://www.sance.info/index.php>

No Biohazard

Je terénní program zaměřený na uživatele drog (zejména injekční uživatele). Jedná se o výměnu injekčních stříkaček, poskytnutí sterilního zdravotnického materiálu a informací o možnostech zmírnění následků užívání návykových látek, sběr pohozených stříkaček, poskytování informací o zařízeních, které pracují s lidmi závislými na návykových látkách a poskytování kontaktů na ně, různé druhy poradenství, základní zdravotní ošetření a krizovou intervenci. Služby jsou poskytovány pět dní v týdnu včetně víkendů. Při potřebě práce v hůře dostupných nebo rozlehlých lokalitách jezdí pracovníci na kolech.

Stage 5 - kontaktní a poradenské centrum

Mahenova 4, Praha 5

Stage 5 poskytuje své služby především injekčním uživatelům drog starším 18 let, kteří nevyužívají jiné zdravotnické nebo sociální služby. Poskytuje kontaktní služby, program výměny injekčních stříkaček, pitný a hygienický servis, sociální práci, základní ošetření, asistenci do zařízení následné péče, poradenství apod. Poradenství mohou využít i blízké osoby experimentátorů a uživatelů drog nebo jejich rodinní příslušníci. Klientům je k dispozici také umývárna, nabídka nápojů, potravin a oblečení. Mají také možnost využití internetu a vyfotografovat se na doklady. Dvakrát do týdne mohou klienti navštívit v Stage 5 psychologa. Dále mohou využít knihovnu či se přijít podívat na film. Část pitného a stravovacího programu je individuálně zpoplatněn, zbytek služeb je zdarma.⁵⁵

⁵⁵ Web: Progressive, o.s., [cit. 25.3.2015] <http://www.progressive-os.cz/programy-pro-uzivatele>

2.5 Kazuistiky

2.5.1 Nikola, 20 let

Nikola se narodila roku 1994 v Kolíně. Je svobodná, romské národnosti. Neužívá žádné léky ani se neléčí s žádnou nemocí. Má tři mladší sourozence- dva bratry (16,18 let) a sestru (10let) v současnosti v ústavní výchově. Matka v rodině střídavě žila a odcházela (v těhotenství a chvíli po porodu žila s rodinou, kterou po předání dítěte do péče otci vždy opustila). S otcem měla Nikola blízký vztah a podle jejích slov o ní a sourozence dobře pečoval. Pracoval jako dělník. Když bylo Nikole 14 let, onemocněl otec leukémií. Nikola byla umístěna do dětského domova, protože nemocný otec nestačil na její výchovu. Po roce otec zemřel a sourozenci byli umístěni do stejného dětského domova jako Nikola. S matkou má špatný vztah, od smrti otce jí viděla přibližně dvakrát.

Základní školu dokončila Nikola za pobytu v dětském domově. Kvůli útěkům z DD, užívání alkoholu a marihuany byla umístěna do diagnostického ústavu a poté do výchovného ústavu, za pobytu ve výchovném ústavu nastoupila do učení na SOU na obor kosmetička. V 17 letech otěhotněla a v pokročilém stádiu těhotenství (před dosažením zletilosti) jí bylo ředitelem výchovného ústavu umožněno bydlet u přítele a jeho rodičů. Během těhotenství získala výuční list. Přibližně půl roku po narození dítěte- chlapce se její vztahy s rodiči přítele začaly vyostřovat a Nikola byla nucena společnou domácnost opustit. Jako důvod vyostření jejich vztahů Nikola uvádí svůj romský původ. Chlapečka má v péči otec a podle Nikoliných slov jí zakazuje styk. Nejdřív bydlela u kamarádky a pracovala jako barmanka, ale práce jí nevyhovovala a odešla. Zkusila také pracovat jako prodavačka, to také nevyšlo. Přišla i o bydlení u kamarádky a neměla kam jít, skončila na ulici.

Jela do Prahy a začala žít mezi bezdomovci na Hlavním Nádraží, kteří ji přivedli i do denního centra Bolzanova. Po určité době na ulici se seznámila se svým nynějším přítelem Dominikem, který distribuuje drogy a je rovněž na ulici. Otěhotněla a pracovníci denního centra jí pomohli sehnat ubytování v azylovém domě pro matky s dětmi. Zde měla Nikola problémy s dodržováním pravidel poskytování sociální služby a asi po týdnu azylový dům opustila, aby mohla být více s Dominikem. V únoru 2015 porodila dalšího chlapce, kterého zanechala v porodnici a na revers odešla.

Nikola nebyla nikdy trestána, finanční prostředky získává prodejem marihuany, drobnými krádežemi a kapsářstvím. Dostává dávky hmotné nouze. Kouří cigarety a užívá alkohol od 13 let, marihuanu od 14 let, hašiš od 17 let a pervitin od 19 let (užívá orálně, kouřením, naučil jí to Dominik). Se závislostí na návykových látkách se nikdy neléčila. Sama uvádí, že drogy jí vzaly druhé dítě. Se svojí sociální situací se vyrovnává užíváním návykových látek, je psychicky závislá na svém příteli (užívá s ním pervitin a odešla kvůli němu z azylového domu), trpí depresemi a občas má násilné konflikty se svým přítelem nebo jinými ženami z bezdomoveckého prostředí. Se sourozenci se nestýká.

Nikola využívá i další sociální služby: ubytovny, služby streetwork pro bezdomovce a pro uživatele drog, využívala i azylový dům pro matky s dětmi.

Nikolin příběh je silný a ilustruje životy mnoha mladých mužů i žen, kteří po opuštění ústavního zařízení neví jak naložit se svým životem a mají problémy se socializovat ve společnosti. Je otázkou, zda se Nikola někdy dokáže ze svých problémů vymanit, či zemře jako bezdomovkyně aniž by znala oba své potomky. Sama vidí svou budoucnost nadějně, doufá, že se s Dominikem společně, i s dítětem, odstěhují na Moravu, k jeho příbuzným, kteří jim poskytnou ubytování. Soužití s přítelem závislým na tvrdých drogách, její situaci výrazně ztěžuje a pravděpodobně by jí znemožňovalo vychovávat dítě. Dominik nemá zkušenosti s legální prací, a proto jsou jeho úvahy nad zaměstnáním ve skladu značně nerealistické.

2.5.2 Dalibor, 19 let

Narozen v Praze roku 1995, svobodný. Bez somatických obtíží, má invalidní důchod 3. stupně. Do zhruba čtyř let věku žil v úplné rodině s jedním o dva roky starším bratrem. Péče o děti byla zanedbávána, matka často nebyla doma a děti nechávala samotné, otec byl dlouho v práci, pracoval jako malíř pokojů. Když byly Daliborovi čtyři roky, matka opustila domácnost, kde zanechala děti a odstěhovala se k novému partnerovi. Od této chvíle matka o děti nejevila zájem.

Po přibližně půl roce otec sám dal podnět na OSPOD k umístění dětí do ústavní výchovy. Chlapci byli umístěni do dětského domova a otec je jezdil navštěvovat, trávili u něj víkendy. O pobytu v dětském domově nechce Dalibor mluvit, je to pro něj citlivé téma.

Přibližně po dvou letech otec znovu přebíral výchovu chlapců. Dalibor se vrátil k otci a nastoupil do první třídy.

Zaostával za spolužáky a byl přeložen na základní školu speciální, kde prospíval s nevalným prospěchem. Má velké problémy s mluveným projevem (mluví v heslech, nepoužívá zájmena, spojky, předložky apod.), téměř není schopen číst ani psát, jen text opsat, podepíše se zkomoleně, neumí hodiny.

Neměl kamarády ve svém věku, držel se party svého bratra a podléhal vlivu starších chlapců. V 15 letech byl z důvodu užívání alkoholu a marihuany a záškoláctví poslán do diagnostického ústavu a následně do výchovného ústavu, kde dokončil speciální základní školu a nastoupil na dvouletý učební obor pomocné práce v kuchyni. Ve výchovném ústavu byl podle vlastních slov spokojený a bavila ho praxe v kuchyni. V 18 letech výchovný ústav opustil a vrátil se k otci do Prahy. V popisu svého pobytu v ústavu není příliš sdílný.

V domácnosti s nimi žije i bratr, který také prošel pobytem v diagnostickém ústavu, ale brzy po jeho skončení nabyt zletilosti a vrátil se k otci. V současnosti Dalibor pracuje v brigádě v restauraci rychlého občerstvení. Otec je nezaměstnaný, bratr pracuje narázově. Otec byl vždy výchově slabý a velmi benevolentní. Rodina je na slabé ekonomické úrovni, přesto oba bratři nosí značkové oblečení a mají drahé mobilní telefony. Daliborův otec i bratr mají úvěry a jsou proto ohroženi zadlužeností. Chodí trávit večery do heren, kde hrají výherní automaty. Dalibor i s bratrem navštěvuje nízkoprahové zařízení pro děti a mládež a spolupracuje se sociálním kurátorem. V nízkoprahovém klubu si rád zahraje kulečnick, stolní fotbal, stolní hry (dlouho u nich nevydrží, málokdy hru dohraje, ale jejich principům rozumí) a komunikuje s pracovníky. Má rád zvířata. Jeho kognitivní deficity přetrvávají. Špatně se vyjadřuje a vyslovuje, některé slovní druhy nepoužívá a celkově nerad mluví (při použití metod arteterapie se více otevírá), hodiny používá digitální, místo sms posílá namluvené vzkazy.

Dalibor byl již od raného dětství silně deprivován, a to jak v rodině, tak v prostředí ústavu. I když má dobrou inteligenci (je schopen hrát kulečnick, poker, dámu a další hry), nebyl za celou dobu školní docházky schopen naučit se psát, špatně mluví, nevydrží se soustředit má problémy v citové oblasti i v partnerských vztazích. Našel se ve svém zaměstnání, které mu poskytuje potvrzení jeho kompetencí a alespoň částečnou samostatnost.

Přesto má problémy i v práci, často chodí pozdě a nesoustředí se svou činností. Velmi touží si najít dívku, s kterou by si rozuměl, a měla by ho ráda.

2.5.3 Patricie, 19 let

Narodila se roku 1995 v Klášterci nad Ohří, je svobodná, bez zdravotních obtíží. Je jedináček, má nevlastní sestru z matčiny strany, kterou nikdy neviděla. Patricie se narodila, když její matce bylo přibližně 19 let. Byla nezralá, o dceru se nestarala, v kojeneckém věku ji zanechala u své matky, které odcizila cennosti a utekla. Patricii vychovávala babička. V péči babičky byla Patricie spokojená. Matku viděla pouze jednou, když jí bylo 12 let, žije ve Zlíně. S otcem trávila několik dovolených u moře a občas se vídali, pracuje jako kuchař, žije mimo Prahu.

Když bylo Patricii 15 let, babička zemřela a dívka se musela přestěhovat do Prahy ke svému strýci, bratru matky a jeho ženě. Strýc s tetou měli dvě děti, syna 14 let a dceru 9 let. V Praze vychodila Patricie 9. třídu. Po základní škole nastoupila na SOU obor kadeřnice v Sedlčanech a ubytovala se v internátu. První ročník zvládla bez problémů, v druhém ročníku začala experimentovat s alkoholem a marihuanou a zhoršil se jí prospěch. Po sérii stížností si jí strýc s tetou vzali zpět do Prahy a vyžadovali, aby jezdila do školy z jejich bydliště, nesměla bydlet na internátu. Utekla a přespala u kamarádky.

Poté jí strýc s tetou poslali na tzv. dobrovolný pobyt v diagnostickém ústavu v Praze Hodkovičkách, kde byla Patricie spokojená a po půlročním pobytu se přestěhovala do specializovaného pracoviště diagnostického ústavu pro dlouhodobý pobyt Belárka, kde žila dalších 8 měsíců. Tam se jí líbilo, měla tam kamarádky a mohla chodit i na party. Po celou dobu pobytu v diagnostickém ústavu chodila na SOU Kadeřnické v Praze a získala výuční list. Kvůli studiu jí byl prodloužen pobyt do 19 let. Již před jejím odchodem z diagnostického ústavu, jí pracovníci sháněli bydlení na půl cesty, Patricie chtěla pokračovat ve studiu na nástavbě. Po složení závěrečných zkoušek se přestěhovala do domova na půl cesty.

V září 2014 nastoupila na nástavbu, obor Podnikání. V pololetí studium ukončila, protože jí nešlo účetnictví. Nyní hledá práci, nejradši by pracovala jako kadeřnice, ale bez praxe jí nechtějí přijmout. Má nastoupit jako prodavačka do obchodu s potravinami. Nutně potřebuje práci, aby se mohla s přítelem z domova na půl cesty odstěhovat. Přítel žije ve stejném domově na půl cesty, chodí spolu dva měsíce. V domově na půl cesty se jí nechce dále zůstat kvůli zpřísněným pravidlům (klienti v 11 hodin musí domov opustit a jít si

shánět zaměstnání, vrátit se mohou až v 16 hodin). S ostatními klienty domova na půl cesty má dobré vztahy, mimo jednu slečnu, která na ostatní donáší. Volný čas tráví s přítelem, na procházkách a sledováním filmů.

Patricie není na světě sama, v případě nouze se může vrátit k tetě a strýci. Matka jí kontaktovala telefonicky, ale bohužel chtěla půjčit 1000 Kč, což Patricii velmi zklamalo. S otcem není v kontaktu od doby, kdy ztratila mobilní telefon s jeho číslem, podle jejích slov jí nechybí.

Patricie kouří cigarety od 15 let, na internátu experimentovala s marihuanou a alkoholem, za pobytu na Belárce poprvé zkusila extázi a poté ještě několikrát na party, ale nijak jí to neoslovilo, má obavy ze složení tablet. Nikdy neměla problémy se zákonem ani není zadlužená. Má zkušenost s krátkodobými brigádami (kavárna, lahůdky, sklad...). Podle názoru pracovníků domova na půl cesty se příliš nesnaží najít zaměstnání a z důvodu ukončení studia jí nechtějí smlouvu prodloužit na dva roky.

2.5.4 Shrnutí kazuistik

Sociální pole⁵⁶, ve kterém mladí lidé, jejichž příběhy jsou uvedeny výše, žijí, je v podstatě předurčuje k sociálnímu selhání. Se všemi jsem se setkala (buď v pozici pracovníka, či stážisty) v sociálních službách, tedy je využívali a nepropadli sítem. Je patrné, že ani využívání sociálních služeb nevede ve všech případech k úspěšné socializaci klienta. Důvodů stojících v pozadí této skutečnosti je mnoho: nízká motivovanost ke změně, deprivacní problémy, závislosti a v neposlední řadě stojí i sociální pole klientů. Sociální pole je jedna ze tří složek životního pole (dále biologické a mentální pole), která je „strukturovanou realitou jedinců a skupin, ke kterým je subjekt v nějakém vztahu, mezi nimiž existuje jednosměrné nebo obousměrné jednání, společenských procesů, na nichž se jedinec aktivně nebo pasivně podílí, materiálních a duchovních výtvorů, vyjadřujících hodnoty, normy, ideje, názory, postoje a vědění společnosti, společenských institucí a organizací.“⁵⁷

Velkou hodnotu, podle mého názoru, mají volnočasové aktivity, které organizace nabízejí, a které sociální pole mladým lidem rozšiřují, otevírají jim nové zájmy, mohou je motivovat k zamyšlení nad sebou samými a svojí budoucností. Při svojí práci se však často

⁵⁶ Sak, P.: Proměny české mládeže: Česká mládež z pohledu sociologických výzkumů, 2000

⁵⁷ Sak, P.: Proměny české mládeže: Česká mládež z pohledu sociologických výzkumů, 2000, s. 4

střetávám s nezájmem mladých lidí o svět, poznání i práci. Příčinou této apatie může být právě sociální pole klientů. Pokud je v jejich rodinách a vrstevnických skupinách kladen důraz na jiné hodnoty než je studium a uspokojujivé zaměstnání, je pro naše klienty nemožné tyto hodnoty pokládat za vlastní. Nemají potřebné sociální návyky, které by jim pomohly v jejich vstupu do života a ani vizi jakým směrem by se jejich život měl dále ubírat, nebo utíkají k nerealistickým představám a fantaziím.

Všemi třemi kazuistikami se prolíná abúzus návykových látek, který vedl ke zhoršení sociálního statutu těchto lidí (děti). Užívání návykových látek byl za jejich pobytu v zařízeních pro výkon institucionální výchovy věnován minimální zájem.

Závěr

Téma návazných sociálních služeb pro mladé lidi opouštějící institucionální výchovnou péči jistě není touto prací vyčerpáno. Za prostudování by jistě stála situace ve zbytku naší republiky, v zahraničí. Také bych se dále zaměřila na situaci dětí a mladých lidí opouštějících náhradní rodinnou péči, či jedinců tělesně nebo psychicky postižených, dětí s psychiatrickým onemocněním, poruchou osobnosti a další aspekty tohoto společenského problému, což rozsah této práce neumožňuje.

Současný trend odklonu od náhradní institucionální výchovné péče k náhradní rodinné péči se neseťkává u pracovníků služeb s nadšením, ale spíše se skepsí. Lidé z praxe podporují více rodinnou formu institucionální výchovy, která dětem nabízí jistější a stabilnější prostředí než pěstounské rodiny, z kterých se děti často vrací zpět do ústavu, nebo pěstounské rodiny mění. Tato nejistota děti zúzkostňuje, nutí je k využití obranných mechanismů a jejich problémy se prohlubují. Prostedí ústavů by se mělo co nejvíce blížit normálnímu obydlí, rodinné skupiny by se měly zmenšovat, děti by v rodinné skupině měly být různého věku a fluktuace vychovatelů by měla být co nejnižší. Výběr a vzdělání pracovníků je určující a ve vzdělávání by vychovatelé měli pokračovat po celý život. Měli by být pro děti vzorem rolí. Ne pro všechny děti je náhradní rodinná péče vhodná. Po celou dobu pobytu v zařízení by pracovníci měli dítě připravovat na jeho život v dospělosti, bez jejich podpory. Pravdou je, že i přehnaná péče a servis, které zařízení institucionální výchovné péče poskytují, dělají mnohdy dětem „medvědí službu“, když je pouštějí do světa vyzbrojené naivitou a filozofií „lehce nabyt, lehce pozbyt“. Vlivů, které hrají v tomto problému roli je tolik, že nezbyvá než s klienty pracovat individuálně, tak jak tomu je v běžném životě.

Paleta sociálních služeb, které mohou mladí lidé při svém odchodu z institucionální péče a vstupu do života využít je široká. Pokud má člověk dostatečnou motivaci, disciplinovanost a snahu, nemusí nikdy dojít až do poslední fáze úplného sociálního vyloučení. Problém je častý nezájem o využívání těchto služeb ze strany potencionálních uživatelů, nebo neschopnost dodržet pravidla poskytování služby a ukončení spolupráce. Při sběru materiálu pro tuto práci jsem narazila na vážný nedostatek tréninkových pracovních pozic pro tuto cílovou skupinu. Tréninková zaměstnání jsou podle mého názoru zásadní pro umožnění úspěšného odchodu motivovaných mladých lidí z institucionální výchovné péče. Mají možnost takto získat praxi a za jiných než tržních podmínek s podporou sociálních

pracovníků si vytvořit sociální návyky nutné k udržení si běžného stabilního zaměstnání. Služby sociální rehabilitace mají jistě nezastupitelnou roli.

Mladých dospělých, kteří každý rok opouštějí zařízení pro výkon institucionální výchovy, jsou řádově tisíce. Mezi nimi je jistě mnoho těch, kteří jsou schopni žít svůj život tak, aby jejich potomci nemuseli projít stejnou cestu jako oni sami. Na společnosti, potažmo sociálních pracovnících a organizacích je umožnit jim to.

Seznam použité literatury a internetové zdroje

- Azylový dům Sv. Terezie, Arcidiecézní charita Praha [online, webová stránka]; [cit. 25.1.2015] Dostupné z: <http://praha.charita.cz/sluzby/svterezie/fotogalerie/azylov-y-dum-sv-terezie/>
- Běhounková, L.: Fenomén odchodu do samostatného života dítěte vyrůstajícího v náhradní výchovné péči: přehledová studie, Praha: Národní ústav pro vzdělávání; Togga, 2012, Vyd. 1., 208 s., ISBN 978-80-87652-87-9
- Běhounková, L.; Rozvoj sociálních dovedností ohrožených dětí v institucionální výchově v kontextu přípravy na samostatný život, Brno, 2011. Disertační práce, Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, Katedra speciální pedagogiky. Vedoucí práce: Věra Vojtová
- Centrum sociálních služeb Praha [online, webová stránka]; [cit. 21.1.2015]. Dostupné z: <http://www.csspraha.cz/24830-prazska-linka-duvery>
- Domov na půl cesty Maják [online, webová stránka]; [cit. 22.1.2015]. Dostupné z: <http://www.enyamajak.cz>
- Folda, J.; Matoušek, O.; Pazlarová, H.; Šabatová, A.; Bubleová, V.; Vávrová, A.; Vančáková, M.; Frantíková, J., Janíčková, R.: Systém náhradní péče o mladistvé a následné péče o mladé lidi odcházející z náhradní péče v České republice [online]. 1. vyd. Praha: Sdružení SOS dětských vesniček, 2009 [cit. 20.12.2014]. ISBN 978-80-254-4799-4. Dostupné z: <http://www.sos-vesnicky.cz/res/data/002/000503.pdf>
- Gojová, A.; Hortvíková, P.; Janoušková, K.; Kujevská, L.; Matoušek, J.; Nedělníková, D.; Pěnkava, P.; Kvasnička, R.; Nesětová, I.; Pala, P.; Štědrá, I.; Vajdřáková, Z.; Matoušková, I.; Pavlisková, K.; Franta, M.: Příručka pro metodiky sociální prevence a sociální kurátory [online]. 1. vyd. Ostrava: PITSTOPMEDIA, 2007 [cit. 10.2.2015]. ISBN 978-80-7368-329-0
- Hodnocení systému péče o ohrožené děti [online]. Ministerstvo vnitra ČR, odbor prevence kriminality. Poslední změna 16.10.2007 [cit. 25.1.2015]. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/soubor/hodnoceni-systemu3-pdf.aspx>
- Langmeier, J.; Matějček, Z.: Psychická deprivace v dětství, Praha: Karolinum, 2011, Vyd. 4., 399 s., ISBN 978-80-246-1983-5

- Letní Dům, z.ú. [online, webová stránka]; [cit. 21.1.2015]. Dostupné z: <http://www.letnidum.cz/mladym-dospelim>
- Matoušek, O.; Slovník sociální práce, Praha: Portál, 2003, Vyd. 1., 288 s., ISBN 80-7178-549-0
- Nezisková organizace LATA [online, webová stránka]; [cit. 25.1.2015]. Dostupné z: <http://www.lata.cz/projekty/>
- Noclehárna azylového domu Sv. Terezie, Arcidiecézní charita Praha [online, webová stránka]; [cit. 25.1.2015] Dostupné z: <http://praha.charita.cz/sluzby/svterezie/nocleharna/>
- Progressive, o.s. [online, webová stránka]; [cit. 25.3.2015] Dostupné z: <http://www.progressive-os.cz/programy-pro-uzivatele>
- Projekt ŠANCE, o.s. [online, webová stránka]; [cit. 25.3.2015] Dostupné z: <http://www.sance.info/index.php>
- Příhoda, V.: Ontogeneze lidské psychiky II./Vývoj člověka od patnácti do třiceti let, Praha: SPN, 1983, Vyd. 3., 232 s. , ISBN 14-204-83
- Sak, P.: Proměny české mládeže: Česká mládež z pohledu sociologických výzkumů, 2000, Vyd. 1, 291 s., ISBN 978-80-7229-354-4
- Standardy pro péči o děti mimo domov v Evropě: Český překlad standardů Quality4Children [online]. 1. vyd. Praha: Sdružení SOS dětských vesniček a Člověk hledá člověka, o. s., 2008 [cit. 20.12.2014]. ISBN 978-80-254-3665-3. Dostupné z: http://www.sos-childrensvillages.org/getmedia/1151deb8-4995-47c1-8423-9ec702dc8873/Q4C_Czech_colour.pdf
- Švancar, Z., Buriánová, J.; Speciálně pedagogické problémy ústavní a ochranné výchovy, Praha: SPN, 1988, Vyd. 1., 216s., ISBN 14-363-88
- Vágnerová, M.: Vývojová psychologie, 1. Díl/ Dětství a dospívání, Praha: Karolinum, 2005, Vyd. 1., 467 s., ISBN 80-246-0956-8
- Vágnerová, M.: Vývojová psychologie, 2. Díl/ Dospělost a stáří, Praha: Karolinum, 2007, Vyd. 1., 461 s., ISBN 978-80-246-1318-5
- Zákon č.108/2006 o sociálních službách, Sbírka zákonů České republiky, 2006. Dostupný také z: https://sluzbyprevence.mpsv.cz/dok/zakon-108_2006.pdf
- Zákon č. 109/2002 o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších

zákonů, Sbírka zákonů České republiky, 2002. Dostupný také z:

http://www.msmt.cz/uploads/legislativa/2012_333.pdf

- Zákon 111/2006 o pomoci v hmotné nouzi, Sbírka zákonů České republiky, 2006. Dostupný také z: http://projekty.osu.cz/metakor/dok/zakon-111_2006.pdf